

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Josua van Iperen (1726-1780) : gereformeerd predikant ten tijde van de Verlichting
Peene, Willem

Citation

Peene, W. (2017, January 12). *Josua van Iperen (1726-1780) : gereformeerd predikant ten tijde van de Verlichting*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/45480>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/45480>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/45480> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Peene, Willem

Title: Josua van Iperen (1726-1780) : gereformeerd predikant ten tijde van de Verlichting

Issue Date: 2017-01-12

4. Stadspredikant

*Ach mijne Veerenaars! Wat heb ik myn uiterste best gedaan om u wys te maaken tot zaligheid, was 't mogelyk u van alle overblyfzelen van onkunde, dweepery en ongeloof te geneezen (...) doch gy hebt niet gewild.*¹

4.1. Huisvesting en intrede

Veere, gelegen aan de noordoostelijke kust van het eiland Walcheren, was één van de zes stemhebbende steden van Zeeland. Een dergelijke stad had een afgevaardigde in het provinciale bestuur, in tegenstelling tot de zogenaamde ‘smalsteden’. Deze plaatsen bezaten wel stadsrechten, maar hadden geen eigen afgevaardigde in de Staten van Zeeland. Zij werden samen met de plattelandsdorpen vertegenwoordigd door de zogenaamde ‘Eerste Edele’, een persoonlijk vertegenwoordiger van de stadhouder.² Veere behoorde dus als stemhebbende stad tot de invloedrijke plaatsen van de provincie, maar was wel de laagste in rang.³

De toestand van Veere was in de achttiende eeuw bepaald niet florissant: het bevolkingsaantal was al jaren op zijn retour.⁴ Toch kon Van Iperen ondanks de krimpende bevolking heel moeilijk geschikte huisvesting vinden in de stad. Een maand voor zijn komst had hij nog steeds geen woning en zag hij zich genoodzaakt om de hulp in te roepen van het stadsbestuur.⁵ Daarin leek zijn situatie op die van collega-predikant Martinet, die een tiental jaren later eveneens bij het zoeken van een woning in de stad Zutphen de bemiddeling van een van de burgemeesters nodig had. Maar Zutphen was een ‘volkvolle stad’ in tegenstelling tot Veere.⁶ Uiteindelijk kon Van Iperen een zogenaamd ‘stadshuis’ huren aan de markt. Een dergelijk huis was eigendom van de stad in tegenstelling tot een huis dat door particulieren te huur werd aangeboden. In het voorjaar van 1768 kocht hij een huis, eveneens aan de markt.⁷

1 Van Iperen, *Afscheid*, 70.

2 Boddaert e.a., *Tegenwoordige staat der Vereenigde Nederlanden* I, 32-34.

3 Pieter Boddaert, Johannes Plevier en Nikolaas van der Schatte, *Tegenwoordige staat der Vereenigde Nederlanden, vervolgende de beschrijving van Zeeland: met nieuwe landkaarten, plans der steden en konstige printverbeeldingen* II (Amsterdam 1753) 134.

4 ZB, HS. 3749, Jacobus Ermerins, *Register der dopelingen in de gereformeerde nederduitsche gemeente te Vere, sedert den jare 1701 tot 1766 ingesloten*.

5 ZA, Gemeente Veere, inv. 35, notulen 25 januari 1766.

6 Bert Paasman, *J. F. Martinet*, 38.

7 ZA, Rekenkamer D, inv. 69471.

Op zijn veertigste verjaardag werd hij bevestigd door Jacobus de Schoesetter, een van zijn drie collega's.⁸ De Schoesetter preekte bij die gelegenheid over Ezechiël 33: 11: 'Zeg tot hen: Zo waarachtig als ik leef, spreekt de Heere HEERE, zo Ik lust heb in den dood des goddelozen! Maar daarin heb ik lust, dat de goddeloze zich bekere en leve. Bekeert u, bekeert u van uw zondige wegen, want waarom zoudt gij sterven, o huis Israels?' Blijkbaar had De Schoesetter geen hoge dunk van zijn gemeente.

Van Iperen deed intrede met een preek over 2 Tim 2: 24-26: 'En een dienstknecht des Heeren moet niet twisten, maar vriendelijk zijn jegens allen, bekwaam om te leren, en die de kwaden kan verdragen; met zachtmoedigheid onderwijzende degenen die tegenstaan; of hun God te eniger tijd bekering gawe tot erkentenis van de waarheid; en zij wederom ontwaken mochten uit den strik des duivels, onder welken zij waren tot zijn wil.'⁹ Deze tekst zou Van Iperens leidraad worden.¹⁰

De tekst past goed bij de idealen van de achttiende eeuw, waarin voor een predikant een opvoedende taak was weggelegd. Van Iperen zou later zeggen dat hij daarin maar ten dele was geslaagd, deels omdat hij zelf te kort was geschoten, deels omdat de mensen hun dweperij en bijgelovigheid niet wilden opgeven.¹¹ Het eerste gedeelte van de tekst, 'een dienstknecht des Heeren moet niet twisten', zou echter in schril contrast komen te staan met de werkelijkheid. Van Iperen zou verzeild raken in verschillende conflicten met zijn collega's, de classis, het stadsbestuur en in het bijzonder met burgemeester Van der Loeff. Het stadsbestuur en met name Van der Loeff, wilde steeds meer invloed uitoefenen op het reilen en zeilen van de kerkenraad en daar was Van Iperen niet van gediend.¹²

De gegevens over zijn bevestiging en intrede werden op weinig elegante wijze door zijn collega Henricus Liens geboekstaafd in het actaboek van de kerkenraad. Helemaal onderaan de pagina staan haast onleesbaar de gegevens over de bevestigings- en intrededienst neergekrabbeld.¹³ Deze slordige notitie zal Van Iperen een doorn in het oog zijn geweest. Toen hij zitting nam in de classis Walcheren, zette hij in het ondertekeningsboek zijn handtekening bovenaan een nieuwe bladzijde, hoewel onderaan de vorige pagina nog voldoende ruimte was.¹⁴ Wellicht zag hij in de slordige vermelding van zijn bevestiging ook een illustratie van de onwelwillende houding waarmee zijn ambtsbroeders hem bejegenden: 'myne toenmalige

8 Jacobus de Schoesetter werd geboren te Middelburg, was predikant te Lienden en sinds 1749 predikant te Veere, overleden in 1781, zie J. Renier, *Nieuwe naamlijst der predikanten in de hervormde gemeente van Vere, sedert afwerping van het Spaansche juk ten jare 1572* (Middelburg 1834) 16.

9 ZA, Hervormde Gemeente Veere, 2700, inv. 16, notulen 31 januari 1766; MC, 27 februari 1766.

10 Van Iperen, *Afscheid*, 63.

11 Van Iperen, *Afscheid*, 63, 70.

12 Zie hoofdstuk 6.

13 ZA, Hervormde Gemeente Veere, inv. 16; notulen van 31 januari 1766. Henricus Liens was predikant te Molenaarsgraaf, Koudekerke, Kortgene en sinds 1753 te Veere. Hij overleed in 1768. Zie Renier, *Nieuwe naamlijst*, 16, 17.

14 ZA, Classis Walcheren, inv. 45.

Amptgenooten, welke hunne stem niet hadden willen geeven, om my te beroepen (...) waren tegen my vooringenoomen' zou hij later zeggen.¹⁵

4.2. Evangelische prediking

Het begin van zijn ambtsperiode was voor Van Iperen veelbelovend: 'de kerken liepen vol, en ik gaf genoeg aan velen.'¹⁶ Maar dit was niet van lange duur. 'Nyd en bedilzucht gespten het harnas aan.'¹⁷ Volgens hem was een verschil in theologische ligging de oorzaak. Hij typeerde zichzelf als 'evangelisch': 'Ik sprak, en zelfs in myne toepassingen, van Onzen Zaligmaker, met een meer Evangelische toeëigeninge.'¹⁸

Het begrip 'evangelisch' is een moeilijk te omschrijven notie, waaraan verschillende betekenissen werden gegeven. Zo kon de evangelische prediking dicht bij de orthodox-bevindelijke prediking liggen, maar dergelijke predikers hadden minder op met de dogmatiek. Vaak was hun prediking eenvoudige kruisprediking, waarin zij de nadruk legden op Christus' verzoenend sterven en opriepen tot bekering. Uit de evangelische prediking sprak soms een groot zondebesef, maar de oorzaak werd niet gezocht in de erfzonde zoals bij de orthodoxe bevindelijken. Daardoor konden evangelische predikers gemakkelijker oproepen tot bekering. Een ander verschil met de orthodoxe voorgangers was dat deze vaak tot God baden, terwijl de evangelischen zich in hun gebeden sneller tot Jezus richtten. De ideeën van de verschillende gelovigen die zich met de naam 'evangelisch' tooien zijn echter zeer divers en laten zich niet makkelijk onder een noemer brengen. Wat de evangelischen wel gemeen hadden, was hun ideaal om terug te keren naar de bron, het Evangelie van Jezus.¹⁹

Van Iperen verstond onder 'evangelisch' dat hij het Evangelie naar zijn oorspronkelijke bedoeling wilde uitleggen, zonder inmenging van menselijke begrippen en uitdrukkingen.²⁰ Daarbij nam hij de apostelen tot voorbeeld.²¹ Maar zijn 'evangelische' prediking viel niet in goede aarde. Al spoedig werden er 'lasterschriften onder de deur geschoven' met onder meer het dreigement dat wanneer hij zijn prediking niet zou wijzigen hij spoedig 'voor lege stoelen en banken' zou preken.²² Toen hij toch doorging met nadrukkelijk te spreken over 'ónze Vader en ónze Heere Jezus Christus' verlieten inderdaad velen zijn gehoor. Gewoonlijk waren er 's zondagsmorgens twee diensten, één in de Grote Kerk, en één in de Kleine Kerk.

15 Van Iperen, *Afscheid*, 63.

16 Van Iperen, *Afscheid*, 64.

17 Van Iperen, *Afscheid*, 64.

18 Van Iperen, *Afscheid*, 64.

19 Van den Akker, 'Nieuwlichterij of bijbels geloven?', 18-36; Bosch, *En nooit meer oude psalmen zingen*, 43, 44; Bosma, *Woorden van een gezond verstand*, 374-378.

20 Van Iperen, *Afscheid*, 104, 105.

21 Van Iperen, *Afscheid*, 65.

22 Van Iperen, *Afscheid*, 64.

Wanneer er bij uitzondering slechts één dienst was en deze door Van Iperen werd geleid, bleef men liever thuis dan onder zijn gehoor te gaan zitten.²³ Hoewel na verloop van tijd de kerkgang weer toenam, kwam er later toch weer een terugval en weigerden mensen opnieuw bij hem ter kerke te gaan.²⁴ Waarschijnlijk speelde hierbij de onrust op Walcheren een rol die in het jaar 1778 ontstond met betrekking tot tolerante predikanten. Zo meed men toen in Vlissingen de diensten van Jona Willem te Water, een vriend van Van Iperen.²⁵

Zelf dacht Van Iperen dat de geringe belangstelling werd veroorzaakt door het feit dat men zijn preken te geleerd vond. Hij ging te uitvoerig op Bijbelse geschiedenissen in. Om de mensen te overtuigen van de 'evangelische waarheden' hield hij namelijk allerlei uitweidingen van fysicotheologische aard: 'Was dat geleerdheid, als ik Ulieden, tot het opmerken en eerbiedigen der Goddelyke Eigenschappen in de aanschouwing der Natuur, nu en dan aanwakkerde?'²⁶ Hij vroeg zich af hoe het kwam dat geleerde personen het publiek minder wisten te boeien dan onkundige predikers.²⁷ Hij meende dit te kunnen verklaren uit het feit dat dergelijke onkundige predikers ongewone verschijnselen waren:

En omdat dit een zeldzaam verschynzel is, dat een neger, een jood, een ambachtsman prediken, kunnen deeze ook naar het oordeel der gemeente beter prediken dan een hoogleeraar, dan onze machtigste predikers: de Willemsens, Nieuwlandes, Hofstedes, Nahuysens en soortgelyken.²⁸

Wanneer een ziekentrooster of ambachtsman voorging tijdens erediensten, zou hij woorden en klanken gaan gebruiken die hij ooit gehoord had in de gezelschappen van 'eenvoudige godsdienstminnaars'. Op de kansel zou hij veelvuldig gebruikmaken van deze 'kunstwoorden', die goed in het gehoor lagen '...en zo predikt hy waarlyk schoone en naif in de ooren van het grootste gros van zyne toehoorders.'²⁹ Met dergelijke praktijken konden predikanten zich natuurlijk niet inlaten. Van Iperen zag het als de opdracht van de dienaren van het Woord om allereerst af te stemmen op de gemeenten om die vervolgens op te voeden.³⁰ Hij blijkt daarmee oog te hebben voor het communicatieve aspect van de preek. Zoals wij reeds gezien hebben, sprak hij met waardering over Tillotson die vernieuwende ideeën had over de verkondiging. Van Iperen voelde niets voor een geleerde analytische preektrant die in zijn ogen slechts afleidde van waar het werkelijk om te doen was.³¹

23 Van Iperen, *Afscheid*, 65.

24 Van Iperen, *Afscheid*, 65.

25 De Mooij, *Jona Willem te Water*, 75.

26 Van Iperen, *Afscheid*, 69-70.

27 ZA, KZGW, inv. 4, notulen 28 juli 1775.

28 ZB, HS. 3924, 12.

29 ZB, HS. 3924, 12-13.

30 ZB, HS. 3924, 12.

31 NHA, KHMW, inv. 30, Van Iperen aan van der Aa, 15 november 1755; ZB, HS. 3924, 12, 13.

Men moet geene verborgentheden zoeken, daar ze niet zyn, of eenen onnoodigen omslag van letterkundige en praktikale godgeleerdheid overhoop haalen, om eenen eenvoudigen leezer te verbysteren, en om hem, by het uitgaan van de kerk in welmeenenden ernst te doen betuigen dat hy den text nu minder verstaat, dan toen hy denzelven hoorde voorlezen: ja dat hy den voorlezer menigmaal beter, duidelyker verstond, dan den predikheer.³²

Hij wilde kort en bondig preken, al gebeurde het een enkele keer dat hij langer dan twee uur op de preekstoel stond.³³ Hij ging bij het maken van zijn preken zorgvuldig te werk en schreef ze helemaal uit. Aan het einde van zijn leven had hij twaalf folio-banden met de preken die hij had gehouden. Deze zijn helaas verloren gegaan.³⁴

4.3. Tegen een dweperse avondmaalsviering

Te Lillo was al duidelijk geworden dat hij fel gekant was tegen dweperij. In Veere kwam hij er daadwerkelijk mee in aanraking. Er was een vorm van Avondmaalsviering in zwang gekomen die hem tegenstond. Hij sprak van 'dweepersche nieuwigheden'. Omdat de notulen hierover zwijgen is niet duidelijk wat hij hieronder verstond. In ieder geval voelde hij zich in zijn afwijzing geheel alleen staan.

Ik, ik alleen, zonder eenige hulpe, de eenvoudige bedieninge en het Formulier des H.AvonDMAALS tegen de begochelende inbreuk van eenige dweepersche nieuwigheden handhaafde.³⁵

Vaak werd dweperij geassocieerd met bijzondere ervaringen die volgens gelovigen veroorzaakt werden door directe goddelijke ingeving.³⁶ In de Bijbel kwam Van Iperen passages tegen die uitgelegd konden worden in het voordeel van de dwepers, zoals het krijgen van visioenen. Hij deed dan zijn uiterste best om duidelijk te maken dat zulke passages niets met dweperij van doen hadden. Zo drukte hij de gemeente op het hart dat in Handelingen 16 weliswaar sprake is van een visioen, maar dat Paulus niet blindelings dit visioen volgde, maar eerst met zijn medereisgenoten een kalm en bedaard gesprek aanging om vervolgens met het verstand een besluit te nemen.³⁷

Van Iperen ontkende niet dat de Heilige Geest hiermee te maken had. De gelijkgestemde gedachten van Paulus, Silas, Timotheus en Lukas interpreteerde hij

32 Van Iperen, *Afscheid*, 30, 31.

33 ZA, Gemeente Veere, inv. 341, 21 februari 1771.

34 Wachter, *Lyk-en lof-rede*, 34, 35.

35 Van Iperen, *Afscheid*, 70.

36 Dorothée Sturkenboom, *Spectators van hartstocht: sekse en emotionele cultuur in de achttiende eeuw* (Hilversum 1998) 170.

37 Van Iperen, *Afscheid*, 47.

weliswaar als ingeblazen door de Geest, maar hierin was volgens hem geen ‘zweemsel van zweepery.’³⁸ Want Paulus en zijn reisgenoten redekavelden ‘weloverdacht’. Hij typeerde hun overleg zelfs als een vorm van ‘onfeilbaare proefondervindelyke natuurkunde.’³⁹

4.4. Feestelijke inhuldiging van Prins Willem V als markies van Veere

Het verblijf te Veere was voor Van Iperen feestelijk begonnen. Enkele dagen na zijn intrede was Prins Willem V meerderjarig geworden. Omdat Veere een markizaatstad was, werd de prins enige maanden na zijn verjaardag te Veere ingehuldigd als markies.⁴⁰ Van Iperen werd gevraagd om ter opluistering van die plechtigheid zorg te dragen voor Latijnse spreuken die op de erebogen vermeld zouden worden. Deze spreuken vervaardigde hij niet allemaal zelf, hij ontleende deze ook aan schrijvers zoals Jacobus Sannazarius,⁴¹ en ‘mynen boven alle, begunstigten Digter Horatius’.⁴² Ter gelegenheid van het feest werden de huizen en gebouwen versierd met vlaggen en wimpels en werd de dag met kanonschoten ingeluid. Nadat de prins was gearriveerd werd de eed afgelegd door zowel de prins als de stad. Een moment dat Van Iperen als zeer indrukwekkend heeft ervaren.

(...) de zielen van een iegelyk wierden getroffen met ontzag voor de Gedugte en Alomtegenwoordige hemelmajesteit, en met verdubbelinge van liefde voor en van getrouwe aanklevinge aan den jongen heer Markgraaf en zyne Regeringe, dien Jehova voorspoedig make!⁴³

De markies werd vervolgens door verschillende personen toegesproken. Namens de predikanten voerde Jacobus de Schoesetter het woord. Die eer viel hem te beurt omdat hij de oudste predikant was. Van Iperen echter kon het niet nalaten om op

38 Van Iperen, *Afscheid*, 49.

39 Van Iperen, *Afscheid*, 49.

40 Zie over Veere als markizaatstad: H. Cools, *Het markizaat Veere. Een relict van Bourgondisch-Habsburgse adelsbeleid* (Leuven 2009).

41 Josua van Iperen, *Statige inhuldiginge van zyne doorluchtigste hoogheid Willem den Vyfden, prince van Oranje en Nassau als markgraaf van Veere den 28 van bloeimaand 1766* (Middelburg 1767) 32; Jacopo Sannazaro (1456-1539) was een Italiaanse dichter die in elegant klassiek Latijn elegieën, epigrammen vissersidyllen schreef. Hij schreef eveneens een epos in hexameters *De partu virginis*. Zijn hoofdwerk is een herdersroman *Arcadia*. Deze roman oefende in de 16^e en 17^e eeuw in geheel Europa grote invloed uit. Ook schreef hij *Gliomeri*: grappige met spreuken doorweven liederen in elf-lettergreppige verzen. Zie William John Kennedy, *Jacopo Sannazaro and the uses of pastoral* (Hannover/Londen 1983) 72; G.S. Overdiep, ‘De invloed der Italiaansche letteren’, in: F. Baur e.a. (ed.), *Geschiedenis der letterkunde der Nederlanden III* (Antwerpen/Brussel/ ’s Hertogenbosch z.j.) 54-58.

42 Van Iperen, *Statige inhuldiginge*, 33.

43 Van Iperen, *Statige inhuldiginge*, 47.

eigen houtje als jongste predikant de prins een Latijnse lierzang te overhandigen, die hij naderhand in het Nederlands vertaalde.⁴⁴

Ginds ryd hy door, myn erfprins, voorgereden
 En vergezeld
 Van Edelen en lyftrouwanten, heden
 Beklimt hy nog het Raadhuys, aangesteld
 En opgehaald, om de ampten zyner vaderen
 't Aanvaarden, met een teêr gemoed,
 Dat zedigheid beheert, en schiet door zuivere aderen
 Oranjes heldenbloed.⁴⁵

Deze handelswijze zal niet bijgedragen hebben tot zijn acceptatie bij zijn ambtsbroeders. Aan het einde van de dag was het stadhuis opgeluisterd met prachtige lampions. Ook de kerken en torens waren versierd met lantarens. De ramen van de huizen had men beschilderd zodat de verlichte vensters bij vallen van de avond een mooi effect gaven. De prins werd in een koets langs de kaden en de belangrijkste straten rondgereden en vertrok daarna naar zijn hotel in Middelburg.⁴⁶ Hiermee was voor de prins de plechtige inhuldiging tot markies ten einde. Voor de inwoners was het feest nog niet afgelopen. Zij konden nog nagenieten van een indrukwekkend vuurwerk, dat bestond uit vuurpijlen en voetzoekers, dat tot in de morgen heeft geduurd.⁴⁷

Voor Van Iperen duurde de napret nog langer. Het was gebruikelijk dat een dergelijke inhuldiging werd geboekstaafd. Het stadsbestuur verzocht hem dit werk te schrijven, wellicht omdat hij ook al zorg gedragen had voor de spreuken op de erepoorten. Enthousiast gaf hij aan dit ter hand te willen nemen.⁴⁸ Omdat hij alles zo grondig mogelijk wilde doen, vroeg hij inzage in alle stukken, om een zo nauwkeurig mogelijk beeld te kunnen geven van de activiteiten van die dag.⁴⁹ Allereerst schetste hij een overzicht van de ontwikkeling van het markizaat, omdat hij van mening was dat dit markizaat nog niet nauwkeurig genoeg beschreven was.⁵⁰ Hiervoor maakte hij gebruik van bestaande literatuur zoals de *Vaderlandse Historie* van Jan Wagenaar, de *Tegenwoordige Staat van Zeeland* en de *Cronijck* van Mattheus Smallegange. Maar hij bestudeerde ook bronnen. Zo nam hij een waarschijnlijk door hem zelf vervaardigde Nederlandse vertaling van de Franse oorkonde van het markizaat op om inzicht te geven in de geschiedenis van het markizaat.⁵¹ Johan

44 Van Iperen, *Statige inhuldiging*, 51.

45 Van Iperen, *Statige inhuldiging*, 59.

46 Van Iperen, *Statige inhuldiging*, 58.

47 Van Iperen, *Statige inhuldiging*, 59.

48 ZA, Gemeente Veere, inv. 35, notulen 19 juli 1766; Van Iperen, *Statige inhuldiging*, 2,3.

49 ZA, Gemeente Veere, inv. 35, notulen zaterdag 19 juli 1766.

50 Van Iperen, *Statige inhuldiging*, 3.

51 Van Iperen, *Statige inhuldiging*, 7-12.

Marinus Chalmers, de zoon van de voormalige Schotse predikant John Chalmers was secretaris van de Staten van Zeeland, later werd hij raadpensionaris. Hij stelde aan Van Iperen een afschrift van deze oorkonde ter hand. Behalve deze oorkonde maakte hij ook gebruik van de notulen van de Staten van Zeeland.⁵² Waarschijnlijk had hij dankzij dezelfde Chalmers inzage gekregen in deze notulen. Chalmers had namelijk grote belangstelling voor de notulen van de Staten. Hij had zich verdienstelijk gemaakt door er indices op te vervaardigen.⁵³

Daarna meldde Van Iperen de voorbereidingen tot de inhuldiging, waarbij hij uitvoerig de praalbogen, die op verschillende plaatsen in de stad werden opgesteld, beschreef.⁵⁴ Hierna volgt een beschrijving van de gebeurtenissen van de inhuldiging zelf.⁵⁵ Het werk sluit af met de zojuist gememoreerde *Lierzang* op de prins, vervolgens een bespiegeling waarin hij enkele meditatieve gedachten wijdt aan de inhuldigingsdag en tenslotte een huwelijkslied.⁵⁶

De werkwijze van Van Iperen is niet origineel. Hij volgde globaal de indeling van het werk van zijn voorganger, Andreas Andriessen, die eveneens een inhuldigingsboek had beschreven. De Waalse predikant van Vlissingen, Daniel Theodor Huet, die destijds voor het stadsbestuur van Vlissingen een dergelijk werk had vervaardigd, volgde een vergelijkbaar patroon.⁵⁷

Van Iperen wijkt op een belangrijk punt af van de andere inhuldigingsboeken. Hij nam namelijk een stichtelijke toepassing op, door hem een ‘bespiegeling’ genoemd. Hij zag namelijk een diepere dimensie in het evenement verscholen: zoals de prins welkom geheten werd en er voor zijn komst allerlei voorbereidingen waren getroffen, zo zal ook eenmaal de grote Erfheer van de wereld komen, en de gehele schepping zal met een ‘bevinge’ bevangen zijn. Met apocalyptische beelden schilderde Van Iperen de komst van God; vergeleken bij die geduchte verschijning zal het zonlicht zwart zijn, en de maan zal een roodachtig schijnsel geven. Ook dan zal er sprake zijn van vuurwerk, al belooft dat vuurwerk niet veel goeds:

ja dat eindelijk het groot vuurwerk van het veroordeeld waereldgestigt op zal vliegen, en branden tot in de onderste helle.⁵⁸

52 Van Iperen, *Statige inhuldiging*, 14.

53 Voor Johan Marinus Chalmers, zie *BWN* III, 305.

54 Van Iperen, *Statige inhuldiging*, 17-36.

55 Van Iperen, *Statige inhuldiging*, 37-59.

56 Van Iperen, *Statige inhuldiging*, 60-80.

57 Daniel Theodorus Huet, *Inhuldiging van zijne doorluchtige hoogheid Willem Karel Hendrik Friso: prins van Oranje en Nassau, enz. enz. enz. ... als erf-beer van Vlissingen, op den vden Junij MDCCLI. Met toestemminge en goedkeuringe der ed. achth. regeeringe derzelver stad, uit echte stukken beschreeven* (Amsterdam 1753).

58 Van Iperen, *Statige inhuldiging*, 76.

Hij zal gedacht hebben aan de inslag van een komeet, want hij was de mening toegedaan dat op die wijze de aarde zou vergaan.⁵⁹ Wat in zijn werk ontbreekt zijn lofdichten op de auteur. Gewoonlijk schrijven vrienden of collega's een gedicht in een dergelijk werk. Maar bij Van Iperen treffen wij dit niet aan. Wellicht omdat hij niet goed lag bij de predikanten.⁶⁰ De magistraat schonk hem als blijk van waardering voor zijn arbeid drie exemplaren van het door hem geschreven boek, waarvan een in Franse band en twee in kleiner formaat.⁶¹

4.5. Bestrijding van armoede

Spoedig hierna maakte Van Iperen ook kennis met de armoedige kant van de stad. In de achttiende eeuw verslechterde de economische toestand binnen de Republiek. Stagnatie van de overzeese handel veroorzaakte een diepe recessie.⁶² Nog geen jaar na zijn bevestiging verzocht de magistraat hem om een speciale preek te houden die toegespitst moest zijn op een collecte voor de armen van de stad. Hij stond voor die dag op het rooster om voor te gaan in de gebruikelijke vrijdagavonddienst.⁶³ De directe aanleiding was de langdurige vorst, waardoor al het handwerk stil was komen te liggen en veel inwoners in erbarmelijke omstandigheden leefden. Het aantal gedupeerden was zo groot dat zij onmogelijk voor rekening konden komen van de diaconie. Daarom zou er een collecte onder de burgerij gehouden worden. Van de opbrengst konden meer dan 80 gezinnen en alleenstaande personen van brandstof, brood en boter worden voorzien.⁶⁴

De armoede in de stad trachtte men verder te beteugelen door het aanstellen van wijkmeesters die moesten voorkomen dat er armlastige lieden zich zouden vestigen in de stad. Een dergelijke maatregel had men ook reeds in 1693 getroffen.⁶⁵ De arme kant van Veere werd gedurende de loop der jaren steeds duidelijker zichtbaar en ging Van Iperen niet in de koude kleren zitten.

Het algemeen, het onbeschryfelyk verval, de droevige, de wanhopige, en uitmergelende vermageringe, welke ik, niet alleen, maar gylieden allen, weekelyks, daagelyks meer en meer in deeze stad en onder deeze burgery, ziet toeneemen, deden my bykans, in eene sombere mymeringe, in eene droevige verleegeenheid neerzygende, bezwyken.⁶⁶

⁵⁹ Zie hoofdstuk 13.

⁶⁰ Van Iperen, *Afscheid*, 63.

⁶¹ ZA, Gemeente Veere, inv. 37, notulen 12 december 1767, inv. 218, rel. tot de acta 5 december 1767.

⁶² Jonathan I. Israel, *De Republiek 1477-1806* (Franeker 1996) 1101-1121.

⁶³ ZA, Gemeente Veere, inv. 36, notulen 28 febr. 1767.

⁶⁴ ZA, Gemeente Veere, inv. 36, notulen 28 febr. 1767; inv. 218, rel. tot de acta, 28 febr. 1767.

⁶⁵ ZA, Gemeente Veere, inv. 36, notulen 28 febr. 1767.

⁶⁶ Van Iperen, *Afscheid*, 73.

4.6. Scriba

Bij toerbeurt vervulde Van Iperen de taak van scriba van de kerkenraad. Hierbij toonde hij zich een ordelijk man. Zo maakte hij zich in 1772 sterk voor het goed onderhouden van het kerkelijk archief. Het ging hem aan het hart dat de oudste trouw- en doopboeken in slechte staat verkeerden. Daarom pleitte hij voor het opnieuw laten inbinden van de boeken.⁶⁷ Waarschijnlijk was hij hierop gekomen doordat hij zich in de geschiedenis van Veere aan het verdiepen was.⁶⁸ Ook maakte hij zich verdienstelijk door een 'nieuwe naamlyst' van de predikanten op te stellen. Deze naamlijst bevat niet alleen de namen maar ook biografische gegevens van alle predikanten die de Veerse gemeente hadden gediend. Overigens deed hij dit werk niet in de functie van scriba. Als preses had hij eens geopperd dat het goed zou zijn wanneer de naamlijst van de Veerse predikanten zou worden herzien. Men besloot hem dit werk op te dragen.⁶⁹ Het laat wel zien hoe graag hij de administratieve zaken op orde wilde hebben. Al is het ook niet uitgesloten dat hij voor aanvulling van de naamlijst zorg wilde dragen om zijn eigen naam vermeld te zien.

Verder werd hij als scriba voor de taak gesteld om een precarie situatie op een nette manier af te handelen. Twee collegapredikanten vroegen bijna tegelijkertijd emeritaat aan. Het ambtelijke werk begon Henricus Liens zwaar te vallen, zodat hij emeritaat aanvroeg. Hij had last van zijn luchtwegen en 'beginnende beroerten en zenuwtrekkingen'.⁷⁰ Into ter Swege klaagde over hypochondrie. Hij kreeg het niet meer voor elkaar om een preek te maken. Hij zat de hele week van 's morgens vroeg tot 's avonds laat op zijn studeerkamer, maar het lukte hem niet om een preek te memoriseren. Zijn uitgeschreven preek meenemen op de kansel bood ook geen soelaas, want zijn gezichtsvermogen was zo slecht dat hij zijn eigen handschrift nauwelijks kon lezen.⁷¹

Nog voor het emeritaat rond was, overleed Liens.⁷² Op voorstel van Ter Swege werd een zekere kandidaat Holzapfel aangetrokken om hem te ontlasten.⁷³ Van deze kandidaat beleefde men echter weinig plezier. In plaats van werkzaam te zijn in het pastoraat, leidde hij een ergerlijke levenswandel en deed hij onbetamelijke voorstellen aan vrouwen.⁷⁴ Te Veere was deze kandidaat niet meer te handhaven, maar men wilde hem wel een nieuwe kans geven in een andere gemeente. Daarbij wilde men niet verbloemen dat men in het geheel niet tevreden was over zijn

67 ZA, Hervormde Gemeente Veere, inv. 17, notulen 18 juli 1772.

68 Zie paragraaf 'historische redevoeringen en nieuwe psalmen'.

69 ZA, Hervormde Gemeente Veere, inv. 17, notulen 11 juni 1774; notulen 23 sept 1775, 30 september 1775.

70 ZA, Hervormde Gemeente Veere, inv. 16. Notulen 29 april 1768.

71 ZA, Hervormde Gemeente Veere, inv. 16. Notulen 4 mei 1768.

72 Hij overleed op 22 mei 1768, ZA, Hervormde gemeente Veere, inv. 16, notulen 1 oktober 1768.

73 ZA, Hervormde Gemeente Veere, inv. 16, notulen 28 juni 1769.

74 ZA, Hervormde Gemeente Veere, inv. 16, notulen 10 november 1770; 17 november 1770, 24 november 1770; 17 september 1771.

werk.⁷⁵ Van Iperen stond voor de opdracht om als scriba van de kerkenraad een dusdanig testimonium te schrijven waaruit bleek dat hij zijn werk in Veere niet naar behoren had uitgeoefend, zonder hem al te hard te vallen. Verder schreef hij Holzapfel een bestraffende brief.⁷⁶

4.7. Pleitbezorger van catechese en opvoeding

*En ik voor my meene gelukkiger te zyn dan menig minnaar, indien dit Boek een klein plaatsje op de Kaptafel, onder uwe kap- en reukdoosjes, snuysteryen, Romans, fraye almanakken en andere kleinigheden verkrygen mag.*⁷⁷

Samen met zijn andere collega's deed Van Iperen zijn best om de catechese nieuw leven in te blazen. Daar was namelijk de klad ingekomen sinds het catechese-uur op bevel van het stadsbestuur verplaatst was naar de maandagavond. Een 'misselijke schikkinge' naar het oordeel van Van Iperen. Door het verplaatsen van de catechese kwamen er beduidend minder catechisanten en Van Iperen voelde zich daardoor belemmerd iets aan de onkunde van de mensen te kunnen doen.⁷⁸ Uiteindelijk slaagde de kerkenraad er in 1773 in om de catechese weer op zondagavond plaats te laten vinden. Naar het voorbeeld van Vlissingen en Goes duurde de catechesebijeenkomst anderhalf uur en vond deze plaats in de kerk. De predikant stond op de preekstoel, de catechisanten die de vragen moesten beantwoorden bevonden zich op een behoorlijke afstand van hem, zodat hun antwoord verstaanbaar was voor de luisteraars in de kerk.⁷⁹ Aan Van Iperen werd opgedragen om een preek over de catechese te houden. Hij preekte bij die gelegenheid over Hand 18: 24-28. Die avond ontving hij de catechisanten bij hem thuis.⁸⁰

Doopleden werden in de ogen van Van Iperen veel te laat aangenomen tot lidmaat van de kerk. Wanneer de mensen de leeftijd hadden om een beroep uit te oefenen, waren ze doorgaans te lui om nog te leren. Belijdenis van het geloof zou daarom eerder afgelegd moeten worden en de catechese moest gemakkelijker en aangenamer gemaakt worden. Het geheugen diende men niet te overvragen en kinderen moesten leren om zich uit te drukken in eigen woorden. Op die manier

75 ZA, Hervormde Gemeente Veere, inv. 17 notulen 28 september 1771; 5 oktober 1771.

76 ZA, Hervormde Gemeente Veere, inv. 17, notulen 28 september.

77 Josua van Iperen, *Opvoedinge der meisjes van den heer Francois de Salignac de la Motthe Fenelon aartsbisschop en hertog van Kamerryk, alsmede Onderwys voor eene prinsesse van den heer De La Charterdye uit het Fransch vertaald en voorzien van eene voorreden over de gevoeggeelykste en gemakkeelykste manier om jonge dogters tot het huysbestier bequaam te maken* (Amsterdam 1771) ongepagineerd.

78 Van Iperen, *Afscheid*, 69.

79 ZA, Hervormde Gemeente Veere, inv. 17, notulen 25 november 1773; notulen 10 november 1773.

80 ZA, Hervormde Gemeente Veere, inv. 17, notulen 20 november 1773; ZB, HS. 3632.

kon men ‘de begrippen van de Belydenisse op een bevallige manier ingescherpt krijgen’.⁸¹

Behalve catechese had ook de godsdienstige opvoeding zijn aandacht. Zo vertaalde hij het bekende traktaat van de Franse auteur Fénelon, getiteld *Traité de l'éducation des filles*. Als pedagoog is Fénelon te karakteriseren als vertegenwoordiger van de zeventiende-eeuwse hoofse opvoeding.⁸² Zijn betekenis ligt vooral in het feit dat hij zich sterk maakte voor de opvoeding van meisjes, iets wat in die tijd niet gebruikelijk was. Verder achtte Fénelon het van belang rekening te houden met de ontwikkeling van het kind. In zijn tijd was daar weinig oog voor. Hij probeerde aan te sluiten bij de kinderlijke nieuwsgierigheid en zag de waarde in van het spelend leren.⁸³ Na zijn opleiding tot priester kreeg Fénelon in 1678 een aanstelling tot directeur van een instituut in Parijs dat belast was met de heropvoeding van dochters van hugenoten. Een hertogin vroeg hem advies bij de opvoeding van haar dochters. Naar aanleiding van haar verzoek schreef hij zijn traktaat, dat in 1687 verscheen. Van Iperen verzorgde de eerste Nederlandse vertaling.⁸⁴

We dienen zijn vertaling te zien in samenhang met de grote belangstelling die er in zijn tijd voor opvoeding leefde. Zo had de Hollandsche Maatschappij een prijsvraag over dit thema uitgeschreven die tientallen inzendingen opleverde.⁸⁵ Van Iperen wilde echter speciale aandacht vragen voor de opvoeding van jonge meisjes. Daarin was hij in ons land niet de enige. Justus van Effen was hem hierin voorgedaan. Maar blijkbaar achtte Van Iperen het toch nodig om met een vertaling van een meer dan honderd jaar oud geschrift op de markt te komen. Niet bij name genoemde vrienden hadden hem gevraagd het werkje te vertalen. Tot dan toe was er nog geen vertaling in het Nederlands verschenen en Van Iperen vermoedde dat de oorzaak gezocht moest worden in het feit dat de auteur een al te vurig Rooms-Katholiek was. Hij liet in zijn vertaling de tekst van Fénelon ‘even yverig Rooms als dat hy was’, maar plaatste er protestantse kanttekeningen bij.⁸⁶ Hij probeerde door middel van een uitvoerige inleiding een vertaalslag te maken naar de opvoeding van gewone burgermeisjes.⁸⁷

Van Iperen laat zich kennen als een voorstander van goed onderwijs aan meisjes. In die zin is hij verlicht te noemen. Hij gaat daarin verder dan Fénelon. Meende Fénelon dat meisjes het beste geen kennis konden nemen van ‘heidense verdigtzelen’

81 Van Iperen, *Opvoedinge*, 118.

82 Bernard Kruithof e.a. (ed.), *Geschiedenis van opvoeding en onderwijs. Inleiding bronnen, onderzoek* (2e herz. druk; Nijmegen 1983) 177.

83 Kruitof e.a. (ed.), *Geschiedenis van opvoeding en onderwijs*, 178.

84 H.G. Martin, *Fénelon en Hollande* (Parijs 1928) 88, 89.

85 Willeke Los, ‘De predikant als pedagoog, de prijsverhandeling van Allard Hulshoff over geestelijke en zedelijke vorming’, in: Van der Wall en Wessels (ed.), *Een veelzijdige verstandhouding*, 279-288; André Hanou, ‘Het meisje God en Vaderland, een ideale religieuze opvoeding volgens Wolff en Deken’, in: Van der Wall en Wessels (ed.), *Een veelzijdige verstandhouding*, 309-319.

86 Van Iperen, *Opvoedinge*, ii.

87 Van Iperen, *Opvoedinge*, i-ii.

omdat deze mythen en sagen nogal eens onkuis waren, Van Iperen daarentegen was van mening dat de meisjes hier juist wel van op de hoogte moesten zijn. In zijn ogen was alle onkunde verderfelijk en daarom diende de meisjes gewaarschuwd te worden, anders zouden zij door hun onwetendheid een gemakkelijke prooi worden.⁸⁸ Een dergelijke gedachte vinden wij later ook terug in de briefroman *De historie van Cornelia Wildschut* van Betje Wolff en Aagje Deken.⁸⁹

Wanneer Fénelon meent dat men de opvoeding van meisjes niet te veel over de ziel moet spreken, vraagt Van Iperen zich af wat meisjes misdaan hebben waarom hen het onderscheid tussen de stoffelijke en geestelijke dingen zou onthouden worden.⁹⁰ Totaal oneens is Van Iperen het met Fénelon wanneer deze beweert dat vrouwen een afschrik moeten hebben van de wetenschap. Hij is juist van mening dat men zonder kennis ook geen geloof en godsvrucht kan bezitten.⁹¹ Wat onderwijs betreft is Van Iperen van oordeel dat meisjes zeker de Franse taal moeten leren omdat deze taal zo algemeen is, dit als aanvulling op Fénelons voorstel dat een meisje, wanneer zij wilde, Latijn, Italiaans en Spaans moest leren.⁹² Van Iperens dochter bezocht zelf de Franse School.⁹³

Aan de andere kant houdt Van Iperen ook een pleidooi voor het klassieke rolpatroon. Hij verwijst naar de natuur, waarin mannetjes altijd mooier en sterker zijn dan vrouwtjes. Hij concludeert daaruit dat de natuurwet de vrouwen oproept tot ootmoed en onderwerping en oordeelt dat de man boven de vrouw staat.⁹⁴ Geheel andere gedachten ventileerde zijn tijdgenoot Frederik Adolf van der Marck (1719-1800), die sprak van de gelijkheid van man en vrouw.⁹⁵ Een bazige vrouw zal volgens Van Iperen door haar gedrag haar man van zich vervreemden. Hij zal buitenshuis vertier gaan zoeken. In herbergen ontvangt hij respect van waard en waardin en ontmoet hij iemand die er niet slecht uitziet en hem vriendelijk toelacht.

En zie daar! Zoo maakt een heerszuchtig wijf hare gemaal die anders nooit van 't huis was, uithuizig, en gelijk het gaat, naderhand een lichtmis en overspeelder.⁹⁶

Voor 'keukenklauwers' heeft hij geen goed woord over. Dergelijke 'verwijfde schepselen', die zich met vrouwelijke zorg willen bezighouden, verdienen het niet om

88 Van Iperen, *Opvoedinge*, 57.

89 P.J. Buijnsters, *Wolff & Deken. Een biografie* (Leiden 1984) 280-287.

90 Van Iperen, *Opvoedinge*, 85.

91 Van Iperen, *Opvoedinge*, 85.

92 Van Iperen, *Opvoedinge*, 156-157.

93 ZA, Gemeente Veere, inv. 220, relatieven tot de acta, 20 okt. 1770.

94 Van Iperen, *Opvoedinge*, xlv.

95 Jan Wim Buisman, 'De vrouw, de bijbel en de Verlichting. De visie van de jurist Frederik Adolf van der Marck in context', in: Van der Wall en Wessels (ed.), *Een veelzijdige verstandhouding*, 297-304.

96 Van Iperen, *Opvoedinge*, xlv.

een goede vrouw te treffen. Een vrouw die toch met een dergelijke man in zee ging ontving haar verdiende loon; zij kon maar op weinig medelijden rekenen.⁹⁷

Wat de godsdienstige opvoeding betreft, meende Van Iperen dat men het beste allereerst gebruik kon maken van de *Lusthof der Historiën*, om vervolgens de *Historische School en Huysbybel* van Kulenkamp te gebruiken.⁹⁸ Gerardus Kulenkamp (1700-1775) had in 1743 dit laatste werk uitgegeven. Dat Van Iperen waardering voor Kulenkamp had, kan ook ingegeven zijn doordat deze zich evenals hij zelf keerde tegen dweperij. Zo schreef Kulenkamp een bekend werk over de ‘enthousiasterij, geestdrijverij en bedorven mystijkerij’ van de Hernhutters.⁹⁹

Om de kinderen eerbied voor het Opperwezen bij te brengen maakt Van Iperen onderscheid tussen positieve en negatieve zaken. De negatieve zaken, zoals onweer en ziekten, zijn ‘proefstukken en flauwe schetzen’ van de goddelijke gramstorigheid om de ‘hardnekkige stouthed’ van het menselijk geslacht te bestrijden. Maar positieve zaken, zoals mooi weer en vruchtbare regen, onverwachte geluksgevallen dient men toe te schrijven aan de ‘goedgunstigheid van onzen Vader’.¹⁰⁰ Opvallend is dat Van Iperen positieve zaken in verband brengt met een persoonlijke God, terwijl hij negatieve zaken duidt met abstracte begrippen als ‘goddelijke gramstorigheid’. Hij had aarzelingen bij het gebruik van platen en prenten bij het bijbels onderwijs. Hij was er niet mordicus tegen, maar stelde wel de voorwaarde dat de prenten zorgvuldig vervaardigd dienden te worden. In ieder geval was hij tegen het uitbeelden van God.¹⁰¹ Tegen antropomorfe voorstellingen van God had hij geen bezwaar. De Bijbel zelf spreekt in menselijke taal over God. Het zou juist ongerijmd zijn om kinderen ‘afgetrokken denkbeelden te willen inscherpen’.¹⁰²

Van Iperen heeft met zijn vertaling van Fénelons *Traité* getracht om in de discussie over de opvoeding het gedachtegoed van deze geleerde te zuiveren van roomse ideeën en toe te passen op opvoeding van gewone burgermeisjes. Met zijn aandacht voor de opvoeding van de vrouw blijkt hij zoals gezegd een geestverwant te zijn van de gematigd verlichte auteurs Wolff en Deken.

4.8. Een bijzondere preek

Op zondag 3 mei 1772 viel Van Iperen de eer te beurt om een bijzondere dienst te leiden. In dat jaar werd namelijk de tweehonderdjarige bevrijding van de Spanjaarden herdacht. Het stadsbestuur besloot om hier aandacht aan te besteden in de middagdienst van de bewuste zondag.¹⁰³ Dergelijke diensten waren in de tweede

97 Van Iperen, *Opvoedinge*, xlvii.

98 Van Iperen, *Opvoedinge*, 64.

99 Zie over Kulenkamp: *BL IV* (Kampen 1998) 275.

100 Van Iperen, *Opvoedinge*, viii.

101 Van Iperen, *Opvoedinge*, 71.

102 Van Iperen, *Opvoedinge*, 75.

103 ZA, Gemeente Veere, inv. 41, notulen 18 april 1772.

helft van de achttiende eeuw niet ongebruikelijk. Wellicht hangen deze herdenkingsdiensten samen met het economisch verval dat was ingetreden en werden de herdenkingsdiensten ingegeven door een vorm van nostalgie.¹⁰⁴ Van Iperen stond op het rooster om die zondag voor te gaan in de Grote Kerk en zo ontving hij de opdracht deze herdenkingsdienst te leiden.¹⁰⁵

De preek kreeg als titel mee: *Tweehonderdjarig jubelfeest der Nederlandsche vrijheid, of plegtige redenvoeringe ter gedagtenisse der afwerpinge van het Spaanse juk*. De herdenkingsdienst werd 's middags gehouden, omdat in de morgendienst het Avondmaal werd gevierd. Het bezwaar dat door deze bijzondere dienst geen dankzegging op het Avondmaal kon worden gevierd, nam hij weg door er op te wijzen dat de gemeente juist het Avondmaal heeft te danken aan de bevrijding van het Spaanse juk.

Zouden wy dan dezen dag, dezen schoonen dag (...) laten voorby glippen, deze alleraandoenelykste omstandigheid, om elk beproefd Avondmaalganger, met dubbele vreugde met een dankbare en uitgelatene vrolykheid overstelpt, den Drinkbeker des Heeren te doen opnemen en zynen naam te doen aanroepen?¹⁰⁶

Als tekst had Van Iperen Jesaja 51:9 gekozen: 'Ontwaak, ontwaak, trek sterkte aan Gij arm des Heeren! ontwaak als in verledene dagen, als in de geslachten van ouds, zijt Gij het niet, Die rahab uitgehouwen hebt, die den zeedraak verwond hebt?' Net als een gewone preek kende deze leerrede een inleiding, een verklaring van de bijbeltekst, en een toepassing. Bij de uitleg van deze woorden kreeg de gemeente een flink staaltje van de zogenaamde profetische godgeleerdheid voorgeschoteld. De profetische godgeleerdheid was opgekomen in de zeventiende eeuw als reactie op vroege deïsten en 'vrijgeesten' die de bijbel onder kritiek stelden. Door bestudering van de profetische geschriften probeerde men aan te tonen dat deze profetieën daadwerkelijk waren uitgekomen om op deze wijze de waarheid van de bijbel te bewijzen. Het was voornamelijk een aangelegenheid van Coccejanen.¹⁰⁷ Het behoeft ons dan ook niet te verwonderen dat Van Iperen met zijn Cocceaanse achtergrond zich met de profetische godgeleerdheid bezig hield.¹⁰⁸

De woorden Rahab en Zeedraak worden als volgt uitgelegd: met Rahab wordt de nijldelta bedoeld en onder zeedraak verstaat hij de krokodil 'dat tweeslagtig

104 Bosma, *Woorden van een gezond verstand*, 229.

105 ZA, Gemeente Veere, inv. 41, notulen 18 april 1772.

106 Van Iperen, *Tweehonderdjarig jubelfeest*, 5.

107 E.G.E. van der Wall, 'Profetie en providentie, de coccejanen en de vroege verlichting', in: P. Bange (ed.), *Kerk en verlichting, voordrachten gehouden tijdens het Windesheimsymposium op 18 november 1989* (Zwolle 1990) 30; E.G.E. van der Wall, 'The religious context of the early Dutch Enlightenment. Moral religion and society', in: Wiep van Bunge (ed.), *The early Enlightenment in the Dutch Republic 1650-1750. Selected papers of a conference held at the Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel 22-23 March 2001* (Leiden-Boston 2003) 48.

108 Zie hoofdstuk 10.

watergedrogt, die verschrikkelijk groote hagedis' die in Egypte de wreedste verwoestingen aanricht.¹⁰⁹ Hij volgde hierin de visie van de Franse protestantse bijbelwetenschapper en filosoof Samuel Bochart (1599-1667).¹¹⁰ In een voetnoot bij de gedrukte tekst tekende hij echter aan dat hij Rahab liever exegetiseerde als Nijlpaard. Dit dier was niet zo gevaarlijk als de krokodil. Deze wijsheid haalde hij onder meer uit een verslag, getiteld *Reize naar Palestina* van de hand van Fredrik Hasselquist (1722-1752), een Zweeds reiziger en natuurvorser. Van Iperen zou nog vaker reisbeschrijvingen te berde brengen bij zijn exegese.¹¹¹

Na de uitleg paste hij de tekst toe op de situatie van de Hollandse opstand tegen Spanje. Zeeland ligt net als de nijldelta in de laagte en in het blazoen van de provincie is een zwemmende leeuw in de golven te vinden. Koning Filips is dan de verstokte Farao en dus de krokodil.¹¹² Vervolgens brengt hij het Nieuwe Testament te berde waarin sprake is van Jannes en Jambres die Mozes tegenstaan. Daarin ziet Van Iperen 'geschikte prentverbeeldingen' om er kardinaal Granvelle en bisschop De Castro onder te verstaan.¹¹³

4.9. Historische redevoering

*Buiten aan het noorderhoofd van deze onze stad ligt, onder de ruwe keyen en lompe zinksteen, weggesmeten een brok der zerke, waar op nog het wapen en de naam van den edelen en eerwaardigen heer Miggrode, den hervormer uwer voorzaten te lezen is, van eenen man, die hier in deze veste, ruim zoo wel, als Erasmus te Rotterdam, ja met beter regt, een metalen standbeeld verdiend had.*¹¹⁴

Een goed jaar later hield Van Iperen een historische redevoering. Tijdens een wandeltocht langs het Noorderhoofd had hij een brokstuk van een zerk gevonden.¹¹⁵ Op zich was dat niet bijzonder. Zerken lagen daar genoeg. In 1686 had een hevige brand in de Grote Kerk gewoed en door de hitte waren veel zerken gebarsten. De brokstukken werden gebruikt als dijkverzwaring.¹¹⁶ Maar het brokstuk dat Van

109 Van Iperen, *Tweehonderdjarig jubelfeest*, 12-13.

110 S. Bochart (1599-1667) schreef *Hieroicoicon sive de animalibus S Scripturae*. Hij verzamelde tal van gegevens uit werken van Plinius, Ibn-Ezra, Josephus enz. Zie over hem: Johann Fuck, *Die arabischen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts* (Leipzig 1955) 84, 85.

111 Zie hoofdstuk 10.

112 Van Iperen, *Tweehonderdjarig jubelfeest*, 19.

113 Van Iperen, *Tweehonderdjarig jubelfeest*, 19. In Nederland heeft van 1561-1574 het bisdom Middelburg bestaan. In 1561 werd Nicolaus De Castro benoemd tot bisschop van dit bisdom, zie hierover: W. Punt, 'De introductie van Nicolaas de Castro als bisschop-abt van Middelburg', in: *Zeeuws Tijdschrift* 34 (1984) 8-14.

114 Van Iperen, *Tweehonderdjarig jubelfeest*, 75.

115 *Mc*, 28 december 1773.

116 Anneke Stadig, *Victor de Stuers en de monumenten van Veere* (ongepubliceerde doctoraalscriptie, UvA Amsterdam 1985) 53.

Iperen had gevonden, identificeerde hij als een deel van de grafzerk van Johannes van Miggrode.¹¹⁷ Van Miggrode was de laatste pastoor van Veere en tevens de eerste predikant. Als lid van de classis Walcheren en de classis Zuid-Beveland, en als preses van de eerste synode te Goes in 1579 en scriba van de provinciale synode van 1591 te Middelburg, had Van Miggrode zich verdienstelijk gemaakt voor de opbouw van de kerk der hervorming in Zeeland.¹¹⁸

Dat Van Miggrodes zerk vergeten aan de zeekant lag, ging Van Iperen aan het hart en in zijn zojuist genoemde herdenkingspreek had hij dit aan de orde gesteld. Het stadsbestuur besloot daags na de herdenkingsrede het brokstuk in de stads-schuur onder te brengen om er te zijner tijd iets mee te doen.¹¹⁹ Later dat jaar ontstond het idee om een gedeelte van de zerk te verwerken in een gedenknaald voor Miggrode.¹²⁰

Toen het monument nagenoeg klaar was, vroeg men Van Iperen om een gepaste redevoering te houden waarin de goede verdiensten en geloofsijver van Miggrode aan de vergetelheid zouden worden ontruikt.¹²¹ Hij had hier vanzelfsprekend oren naar en gaf het stadsbestuur in overweging om een programma uit te geven om meer ruchtbaarheid te geven aan de zaak. Zijn voorstel werd door de magistraat overgenomen en er werden 200 exemplaren van het programma gedrukt.¹²²

In zijn ijver zorgde hij zelf voor een concept. Dit concept is niet meer voorhanden en dat is jammer, want op het programma prijkt de naam van Josua van Iperen met grotere letters dan de naam van Johannes van Miggrode.¹²³ Wanneer dit op suggestie van Van Iperen is gebeurd, dan kon hij nog wel eens meer voor eigen eer geijverd hebben dan voor die van Van Miggrode. Van Iperen stelde voor om het monument met een kleed af te dekken en het na de redevoering te onthullen. De plechtigheid werd op woensdagmorgen 1 december 1773 om 11.00 uur gehouden voor een 'zaamvloeiende menigte', aldus *De Middelburgsche courant*.¹²⁴ Van Iperen vermoedde dat hij de eerste was die op dergelijke wijze een lofrede hield op een

117 Van Iperen, *Tweehonderdjarig jubelfeest*, 75.

118 C. Rooze-Stouthamer, *Hervorming in Zeeland (ca. 1520-1572)* (Goes 1996) 274.

119 Van Iperen, *Tweede eeuwfeest*, 75.

120 ZA, Gemeente Veere, inv. 41, notulen 31 oktober 1772.

121 ZA, Gemeente Veere, inv. 42, notulen 6 november 1773.

122 ZA, Gemeente Veere, inv. 42, notulen 13 november 1773.

123 Het programma luidt: 'Voorrede/G.G.G./De gedenknaald/Op last van de /Edele achtbaare regeeringe/Der stadt/Veere/In de groote kerk aldaar opgerigt/Ter ere van Johannes van Miggrode/Na het opsteeken van het vaandel der/Vrijheid/Ten jaare/MDLXXII/Den eerste kerkhervormer van /Zeeland/Zal, op woensdag den eersten van wintermaand/ MDCCLXXIII/Plegtig worden ontdekt/Onder het uitspreken eener/Historische redenvoeringe/Door /Josua van Iperen/Die alle/Vaderlanders van /Geboorte, rang, smaak, geleerdheid/Gediensig uitnoodigt, om/Voor den middag elf uren/Deeze zeldsaame plegtigheid/Met hunne aanzienlijke, en gunstige tegenwoordigheid/Te willen vereeren', zie Josua van Iperen, *Historische redenvoeringe by het ontdekken der gedenknaalde: opgericht ter eere van Joannes van Miggrode* (Amsterdam 1774) xx.

124 *Mc*, 3 december 1773.

hervormer en hij vergeleek zich met de romeinse consul Valerius Publicola, die de eerste was die een lijkrede hield.¹²⁵

In de rede gaf Van Iperen een schets Van Miggrodes leven waarbij hij zich ten doel stelde om een eerlijk beeld van diens leven te geven.¹²⁶ ‘Niets mishaaft zo zeer dan de gapingen in de levensbeschrijvingen’, zou hij enige jaren later zeggen over biografieën waarin mensen alleen maar geprezen worden, zonder ook hun mindere kanten te belichten.¹²⁷

In het verleden roemden historieschrijvers nogal eens ‘roervinken’, terwijl er voorbij werd gegaan aan hen die vol wijsheid in stilte hun werk deden. Gelukkig is daar in ‘deze verlichte eeuw’ verandering gekomen, nu men meer oog begint te krijgen voor de werkelijke oorzaken van de loop der gebeurtenissen.¹²⁸ Blijkbaar waardeerde Van Iperen zijn eeuw van verlichting positief. Geheel anders dan later Bilderdijk in zijn *Krekelzangen* en Da Costa met zijn *Bezwaren tegen de geest der eeuw* zouden doen.¹²⁹

Van Iperen schetste eerst Miggrodes voorname en adellijke komaf uit Vlaanderen en meldt dat Miggrode niets van de Beeldenstorm moest hebben, evenals Van Iperen zelf die de Beeldenstorm typeert als ‘onvoorzichtige baldadigheden’.¹³⁰ Hij roemde Miggrodes bedaard gemoed.¹³¹ Verder refereerde hij aan een overlevering die nog steeds de ronde deed onder de bewoners van Veere. Miggrode zou al wandelend naar Middelburg door goddelijk licht bestraald zijn geworden en zo tot het besluit zijn gekomen om openlijk de leer van de Hervorming te belijden.¹³² Het is opmerkelijk dat Van Iperen deze legende kritiekloos vermeldt. Het verhaal kan immers gemakkelijk gebruikt worden als voer voor dweperij, waar hij juist zo tegen gekant was.

Verder memoreerde hij dat Miggrode moest vluchten naar Engeland waar deze zich verdienstelijk maakte door het stichten van de Nederlandse gemeente te Colchester.¹³³ Ook zette hij zich in voor de hervormde belijdenis, door ‘de woeste begrippen’ van de geuzen die onder zijn gehoor kwamen, te ‘beschaven’.¹³⁴ Ook benadrukte Van Iperen het belang van Miggrode voor de kerkorde, niet alleen in

125 Van Iperen, *Historische redenvoeringe*, 81.

126 Van Iperen, *Historische redenvoeringe*, 56.

127 ZB, HS. 3924, 3.

128 Van Iperen, *Historische redenvoeringe*, 18.

129 Simon Vuyk, ‘Kritiek op de Verlichting. Bezwaren van Isaac Da Costa’, in: Van der Wall en Wessels (ed.), *Een veelzijdige verstandhouding*, 377-389; Arend en Michiel Kagchelland, *Van dompers en verlichten: een onderzoek naar de confrontatie tussen het vroege protestantse Réveil en de Verlichting in Nederland (1815-1826)* (Leiden 2009) 218. Zie ook L.H.M. Wessels, *Bron, waarheid en verandering der tijden. Jan Wagenaar (1709-1773) een historiografische studie* (Nijmegen 1996) 255.

130 Van Iperen, *Historische redenvoeringe*, 20.

131 Van Iperen, *Historische redenvoeringe*, 33.

132 Van Iperen, *Historische redenvoeringe*, 21.

133 Van Iperen, *Historische redenvoeringe*, 35.

134 Van Iperen, *Historische redenvoeringe*, 36.

Colchester, maar later ook in het vaderland.¹³⁵ Diens moed illustreerde hij met het feit dat Miggrode als een van de eersten naar het vaderland terugkeerde.¹³⁶

Tenslotte verwees Van Iperen naar diens werk voor de classis Walcheren en zijn rol als grondlegger van de Zeeuwse kerkorde, zijn scribaat van de synode van Goes en het werk dat hij verricht heeft voor de kerk op Zuid-Beveland.¹³⁷

In zijn redevoering citeerde Van Iperen een gebed van Miggrode dat van 'zijn maaksel' was en dat hij dikwijls zou hebben 'uitgeboezemd'.¹³⁸ Hoewel de rede – naar de gewoonte van die tijd – nogal lovend aandoet, is Van Iperen zelf van mening dat hij Miggrode niet verheerlijkt heeft.

Wat dunkt u, vreemdelingen en inwoners? Wat dunkt u nu, is mijne lofreden over den eerwaardigen en Godzaligen MIGGRODE wel opgesmukt? Heb ik mij van versierselen en bloemruikers bediend? Heb ik schijnschoon blanketsel op 's mans aangezicht gelegd? Heb ik ulieden mijnen Geloofsheld door een bedrieglijk vergrootglas laten bekijken? Neen voorwaar, Geliefden, niets dat daarnaar gelijkt.¹³⁹

Het feit echter dat Van Iperen op geen enkel punt een kritisch geluid laat horen maakt dat de rede meer een lofreda is dan een historisch relaas, zijn eigen mishagen over gapingen in levensbeschrijvingen ten spijt.

Ook voor deze redevoering raadpleegde hij diverse bronnen. Opnieuw ontving hij steun van Jacobus Ermerins.¹⁴⁰ Hij raadpleegde de predikanten Muilman en Hofstede, en de Middelburgse predikant Adrianus 's Gravezande, 'mijnen hooggeschatten, en, in dat slag van kundigheden, wonderlijk ervarenen vriend en kunstgenoot' stond hem bij.¹⁴¹ In Den Haag had hij kennis gemaakt met Hendrik van Wijn, ook met hem had hij contact.¹⁴² Om een en ander te achterhalen over het familiewapen van Miggrode hielp de Middelburgse schepen Grenier Verwout Noirret hem door hem zijn *Le Jardin d'armoire* uit te lenen. Dankzij de beschrijving die dit naslagwerk bood van het familiewapen kon het wapen op de zerk gereconstrueerd worden.¹⁴³

Ook deze rede is in druk uitgegeven. De uit Stuttgart afkomstige boekverkoper Christiaan Hendrik Heldt benaderde Van Iperen om het werkje uit te mogen geven.¹⁴⁴ Heldt zou dan voor de kosten zorgdragen. In het werkje wilde Heldt een

135 Van Iperen, *Historische redenvoeringe*, 36, 38.

136 Van Iperen, *Historische redenvoeringe*, 40, 41.

137 Van Iperen, *Historische redenvoeringe*, 43-48.

138 Van Iperen, *Historische redenvoeringe*, 50.

139 Van Iperen, *Historische redenvoeringe*, 56.

140 Van Iperen, *Historische redenvoeringe*, vii.

141 Van Iperen *Historische redenvoeringe*, viii.

142 Van Iperen *Historische redenvoeringe*, ix; KB, 74 B 2.

143 Van Iperen, *Historische redenvoeringe*, xix.

144 ZA, Gemeente Veere, inv. 42, notulen 4 december 1773; inv. 921.

tweetal gravures opnemen: één van Van Miggrode, en één van de gedenknaald.¹⁴⁵ Het stadsbestuur stond hier positief tegenover en stelde voor dat dit werkje evenals het vorige verrijkt zou worden met historische bijlagen uit de stadsarchieven.¹⁴⁶ De Vlissingse apotheker Conrad Busken, de vader van de latere dichteres Coosje Busken (1759-1841), luisterde het werkje op met een gedicht:

En gij, die deze Kroon, deez'schoone bloemen
Miggrode vlegt, of bij zijn grafnaald strooit!
Van Iperen! Men blijve uw weldaad roemen
Men schrijve uw Naam, (is eens uw werk voltooid)
Met eeuwig goud, bij uw vergode psalmen
En doe van U Gods Kerk weergalmen!

4.10. Nieuwe psalmen en evangelische gezangen

Conrad Busken maakte in zijn gedichtje niet voor niets gewag van 'vergode psalmen'. In datzelfde jaar was Van Iperen namelijk als commissielid voor de nieuwe psalmberijming werkzaam geweest in Den Haag om uit drie bestaande psalmbundels de beste psalmen te kiezen en te beschaven. Enkele jaren na de invoering van de nieuwe psalmberijming ging de gemeente ook over op een andere wijze van zingen, waarbij Van Iperen zich inzette om alles in goede banen te leiden. Dit deed hij door zangoefeningen te organiseren.¹⁴⁷

Behalve voorstander van de nieuwe psalmberijming pleitte hij ook voor het zingen van evangelische gezangen in de eredienst.¹⁴⁸ Hij was nog maar nauwelijks thuis uit Den Haag, of hij probeerde zijn medecommissieleden te enthousiasmeren voor het samenstellen van een bundel gezangen die achter het nieuwe psalmboek ingebonden zou kunnen worden. Hij dacht aan de 150 gezangen die in de gereformeerde kerk in Duitsland waren ingevoerd en in het Nederlands waren vertaald door de predikant Abdias Velingius en een ons verder onbekende Otterbein.¹⁴⁹

Ook zag hij wel iets in het bundeltje liederen van de coccejaanse lekentheoloog Hendrik Lussing (1724-1784). Lussing legde nadruk op het verbond en de gehoorzaamheid aan God. Hij was tegen de opkomende bijbelkritiek en vermeed in zijn liederen mystieke termen.¹⁵⁰ Van Iperen moedigde de Utrechtse predikant Hinlopen aan om eens te polsen bij medelid Ahasverus van den Berg (1733-1807). Deze keek er niet vreemd van op dat 'onzen ijverigen dokter' zo voortvarend bezig was. Maar hij had er een zwaar hoofd in dat dit project kans van slagen zou heb-

145 ZA, Gemeente Veere, inv. 42, notulen 4 december 1773.

146 ZA, Gemeente Veere, inv. 42, notulen 4 december 1773.

147 Zie hoofdstuk 8.

148 Van Iperen, *Kerkelyke historie* II, iv.

149 Bosch, *En nooit meer oude psalmen zingen*, 74-75.

150 Van Iperen, *Kerkelyke historie* I, xv; Bosch, *En nooit meer oude psalmen zingen*, 214-221.

ben.¹⁵¹ De invoering van gezangen zou Van Iperen dan ook niet meer meemaken. Zijn jongere tijdgenoot Van den Berg zou wel een aandeel leveren aan de totstandkoming van de bundel *Evangelische gezangen* uit 1806.¹⁵²

Over de wederwaardigheden van het psalmzingen door de eeuwen heen schreef Van Iperen twee lijvige boekdelen onder de titel: *Kerkelyke historie van het psalmgezing der christenen van de dagen der apostelen aftot op onzen tegenwoordigen tyd toe en in sonderheid van onze verbeterde Nederduytsche psalmberyminge uit echte gedenkstukken saamgebracht*.¹⁵³ Het boek beschrijft de ontwikkeling en geschiedenis van het psalmgezing, maar vooral ook het proces van de totstandkoming van de nieuwe psalmberijming. Hiervoor maakte hij onder meer gebruik van het officiële verslag dat was opgesteld.¹⁵⁴ Vergelijking tussen dit zogenaamde ‘verbaal’ en het verslag van Van Iperen laat zien dat hij het ‘verbaal’ op de voet volgde. Moeilijke en technische begrippen verving hij door meer toegankelijke. Ook maakte hij het persoonlijker door zijn betoog te doorspekken met mededelingen over de grapjes die zij maakten, of het moeizame werk dat zij verrichtten.¹⁵⁵

Aanvankelijk was Van Iperen van plan om zijn werk op te dragen aan de Staten van Zeeland. Maar toen bleek dat dit vanwege ‘staatsresolutiën’ niet mogelijk bleek, schonk hij zijn werk aan alle zes steden van de provincie.¹⁵⁶ De brieven van dank die hij vervolgens van verschillende stadsbesturen ontving, las en herlas hij met veel vreugde.¹⁵⁷

Het stadsbestuur van Veere kwam met een bijzondere verrassing. Als dank voor zijn *Kerkelyke historie*, die hij zo ‘deftig uitgevoerd’ had, maar ook voor zijn onvermoeide ijver die bleek uit de spreuken voor de eerbogen bij de inhuldiging van de prins, de jubelrede rond het tweede eeuwfeest en de gedachtenisrede aan Van Migrode, besloot men hem een passend geschenk te bezorgen.¹⁵⁸ Pieter du Puy kreeg de opdracht om een zilveren inktpot met het wapen van Veere en een tafelbel te vervaardigen voor de som van 23 Vlaamse ponden.¹⁵⁹ Van Iperen was hier zeer mee vereerd. In een dankbrief verwoordde hij zijn genoegens als volgt:

... nog gelukkiger en aangenamer rollen my de uren en ogenblikken voort, sedert dat nu uwedelaght op de sterkste wyze door een fraai erfgeschenk van eene zilveren inktpot met het wapen der stad daarop gegraveerd, en voornamentlyk

151 UBU, Archief Hinlopen f. 70, 71; S.D. Post, *Pieter Boddaert en Rutger Schutte. Piëtistische dichters in de achttiende eeuw* (Houten 1995) 317.

152 NNBWIV, 115, 116.

153 Zie hoofdstuk 8.

154 Van Iperen, *Kerkelyke historie* I, 359.

155 Zie hoofdstuk 11.

156 Van Iperen, *Kerkelyke historie* II, xxxviii.

157 Van Iperen, *Kerkelyke historie* II, xxxix.

158 ZA, Gemeente Veere, inv. 45, 12 juli 1777.

159 ZA, Gemeente Veere, inv. 474, bijlagen bij de stadsrekeningen.

met uwedelagtb resolutie van den 12den july gunstige goedkeuringe over myn gehouden gedrag en geringe pogingen hebt geheven op te rigten.¹⁶⁰

Hij was er zeer mee in zijn schik dat er niet alleen in de notulen van de stad een aandenken was, maar ook straks ook onder zijn nageslacht door middel van deze inktpot en tafelbel.¹⁶¹ En alsof dit nog niet genoeg was, deelde hij het ook nog een keer mee in zijn voorrede tot het tweede deel van zijn *Kerkelyke historie* zodat hij zou blijven getuigen van zijn ootmoedige dankbaarheid, zolang ‘deze myne Kerkelyke Historie van het psalmgezing geleezen, en in Boekeryen onzer Nederlanden bewaard worden.’¹⁶²

Lucretia van Merken (1721-1789), een remonstrantse dichteres die had meegewerkt aan de psalmberijming van het dichtgenootschap *Laus Deo Salus Populo* waaruit de commissie voor de psalmberijming psalmen had overgenomen en bijgeschaafd, dacht er echter anders over:

Al praalt uw boek met uw portret
En dat van and're wijze heeren;
Men kent de pauwen aan de veeren:
Wat dolle dorperheid is dit.
Laus Deo had een ed'ler snit.
Het heeft wat roem 't ook had verkreegen,
Bestendig eigen naam verzwegen;
't verklaarde zich grootmoedig dood.¹⁶³

4.11. Curator van de scholen

Na de dood van Into ter Swege behoorde Van Iperen samen met De Schoesetter tot de twee oudste predikanten van Veere. Daarmee kreeg hij in 1772 zitting in het college van curatoren die toezicht hield op het onderwijs.¹⁶⁴ Hij vond deze gebeurtenis belangrijk genoeg om het te melden in zijn autobiografie.¹⁶⁵ Dit college bestond uit drie afgevaardigden van de magistraat, de twee oudste predikanten van de hervormde gemeente en, indien er een Franse School was, ook de Waalse predi-

160 ZA, Gemeente Veere, inv. 226, relatieven tot de acta, J. van Iperen aan stadsbestuur, 24 oktober 1777.

161 ZA, Gemeente Veere, inv. 226, relatieven tot de acta, Van Iperen aan stadsbestuur, 24 oktober 1777.

162 Van Iperen, *Kerkelyke historie* II, xxxix.

163 Simon Vuijk, *Verlichte verzen en kolommen. Remonstranten in de letterkunde en tijdschriften van de Verlichting 1720-1820* (Amsterdam 2000) 101. Zie voor Van Merken ook *NNBW* III (Leiden 1914) 843, 844.

164 ZA, Gemeente Veere, inv. 41, notulen 14 november 1772.

165 ZB, HS. 3632.

kant.¹⁶⁶ Een Franse school was er niet altijd, maar in de tijd van Van Iperen had de uit Zwitserland afkomstige ondermeester uit Domburg, Melchior Steury, gevraagd of hij een Franse School mocht beginnen.¹⁶⁷ Veere was acht scholen rijk: behalve de Franse School en een weesschool waren er nog zes andere scholen. Het totaal aantal leerlingen schommelde tussen de tweehonderdvijftig en driehonderd.¹⁶⁸

Vier maal per jaar werden op vastgestelde tijden de scholen bezocht. Maar ook hadden zij de bevoegdheid om onaangekondigd inspectie te verrichten. Men controleerde de verrichtingen van de schoolhouder en de vorderingen van de leerlingen op het gebied van lezen, schrijven en rekenen, maar vooral de kennis van de godsdienst werd getoetst. De voorschriften en de boeken werden eveneens aan een onderzoek onderworpen en men deed navraag of er klachten waren van leerlingen of ouders. De curatoren hadden de bevoegdheid om leerlingen de toegang tot de scholen te ontfangen wanneer deze zich misdroegen.

Ook had men de taak om de leerlingen aan te moedigen. Dit gebeurde door tweemaal per jaar - de week voor de kermis en de week voor Nieuwjaar - onder de beste leerlingen van iedere school drie prijzen te verdelen. Om de prijsuitreiking meer cachet te geven, vond deze in het openbaar plaats in de Kleine Kerk. Meestal werden psalmboekjes of werkjes van Veerse predikanten als prijs uitgereikt. Niet altijd was dit opgewekte kost. Soms werden boekjes uitgereikt die aanspoorden tot een voortdurende overdenking van de dood, met het doel zonde tegen te gaan:

Mag het ondertusschen ook dienen om u in ene gedurige overdenkinge des doods, als een breidel tegens de zonde, te doen leven en onder Gods mede werkende genade tot ene opwekkinge en spore zijn, om ook uw huis te bereiden tot een zalig sterven.¹⁶⁹

Ook boekjes die Van Iperen had geschreven, zoals zijn herdenkingspreek en zijn historische redevoering, werden als prijs uitgereikt. Op de Franse School werden Franstalige werkjes geschonken zoals *Géographie des enfans*, een werk van Nicolas Lenglet de Fresnoy (1674-1755), maar ook *Sleutel der fransche taele* uit van Daniel-Henri Dautun. Deze auteur was Frans en Italiaans schoolmeester te Amsterdam; zijn *Sleutel* verscheen in 1770 en kreeg een positieve recensie in de *Vaderlandsche letteroefeningen*.¹⁷⁰

Twee maal per jaar rapporteerden de curatoren aan de magistraat over hun bevindingen. Hiervan werd tevens een schriftelijk verslag gemaakt door de scriba van

166 ZA, Gemeente Veere, inv. 224, relatieven tot de acta, 29 april 1775.

167 Over Franse scholen in Veere: Tine Visser, 'Franse scholen te Veere', in: *De Wete, gedaan aan de leden van de heemkundige kring Walcheren* 34 (2005) 3-9.

168 ZA, Gemeente Veere, inv. 225, relatieven tot de acta, 15 augustus 1777.

169 Andriessen, *Hizkia, Koning van Juda in zyne krankheid, van zyne krankheid genezen, voor zyne genezing dankbaar* (Middelburg 1760) ongepagineerd.

170 VI (1770) 89.

het college. In Van Iperens tijd was Jacobus de Schoesetter tot 1775 scriba. Van Iperen werd zijn opvolger.¹⁷¹ De verslagen geven een goed inzicht in het reilen en zeilen van het onderwijs te Veere in de tweede helft van de achttiende eeuw. Voor de administratie maakte het college gebruik van twee boeken: in het ene werden de notulen vastgelegd en in het andere werden de prijzen en de ontvangers hiervan aangetekend. Deze boeken waren tot 1768 in bewaring geweest bij de predikant Andreas Andriessen. Na diens dood overhandigde zijn zoon de boeken aan het college en werden ze aan De Schoesetter in bewaring gegeven.¹⁷² Deze boeken zijn echter verloren gegaan, wellicht met kwade opzet van de kant van De Schoesetter. De overige curatoren kwamen namelijk aan het einde van diens periode in conflict met hem. De toedracht was als volgt.

Tijdens de vergadering van het college op 25 april 1775 bleek De Schoesetter voor de zoveelste maal de notulen niet in orde te hebben. Al verschillende keren had men aangedrongen op de notulen. Na veel vijven en zessen zegde De Schoesetter toe dat hij deze over drie dagen gereed zou hebben. Hij vertelde tevens dat hij afzag van het scribaat. Conform het reglement werd Van Iperen als jongste curator aangewezen, die deze taak 'gracieuus' op zich nam. Vanaf dat moment gedroeg De Schoesetter zich zeer onhebbelijk in de vergadering. Hij richtte zich vooral tegen de voorzitter, maar men negeerde zijn gedrag. Toen men na de vergadering op pad ging om de verschillende scholen te bezoeken, kwam het tot een woede-uitbarsting. Tijdens het bezoek aan de weesschool onderzocht Van Iperen steekproefsgewijs enkele jongens op hun leesvaardigheid. Toen hij vervolgens enkele meisjes wilde examineren, riep De Schoesetter luid dat dit niet volgens het reglement was. Alle leerlingen moesten hoofd voor hoofd geëxamineerd worden. Toen Van Iperen verbaasd antwoordde dat De Schoesetter dat zojuist op een andere school evenmin had gedaan en de andere curatoren hem hierin bijvielen, verergerde de situatie. Van Iperen ging er verder niet op in 'om niet verder de autoriteit voor eene publicque school, in de presentie van alle de kinderen, de schoolmeester en matres en Ued agt. Bode te verliezen'. Men besloot het schoolvertrek te verlaten en in de kamer van de meester verder te overleggen. Maar er viel niets met De Schoesetter aan te vangen. Men brak daarom de inspectie af en richtte zich tot de magistraat om zich te beklagen over het voorval. Op een dergelijke wijze kon men de arbeid niet verichten.¹⁷³ De Schoesetter richtte zich hierna tot het stadsbestuur met de mededeling dat hij vanwege zijn leeftijd ontslagen wilde worden van de taak als curator. Tevens maakte hij kenbaar dat hij zich wenste te distantiëren van de klachten die waren binnengekomen en verzocht deze te verwijderen uit de notulen. Het stadsbestuur stemde daarin toe.¹⁷⁴

171 ZA, Gemeente Veere, inv. 224, relatieven tot de acta, 29 april 1775.

172 ZA, Gemeente Veere, inv. 37, notulen 2 april 1768.

173 ZA, Gemeente Veere, inv. 224, relatieven tot acta, 29 april 1775.

174 ZA, Gemeente Veere, inv. 44, notulen 15 juli 1775.

Na het vertrek van De Schoesetter kwam het college met een voorstel tot verbetering van het onderwijs. Men stelde voor om voortaan de leerlingen te plaatsen in rang van hun vorderingen 'en telkens wederom te verplaatzen, wanneer de een den anderen in het schryven, leezen, cyfferen, vragenleren, enz. voorbystreeft'. Verder leek het hen dienstig dat schoolmeesters en schoolmeesteressen aantekeningen zouden bijhouden van absente leerlingen, die zij dan daags voor de prijsuitreiking zouden doen toekomen aan de voorzitter van het college. Ook zouden de schoolhouders voortaan zelf hun leerlingen moeten examineren onder toezicht van de curatoren. Hierdoor zouden de bekwaamheden van de schoolhouders inzichtelijk worden en kon men het onderwijs op hoger niveau tillen, zeker wat de godsdienst betrof.¹⁷⁵

De magistraat nam het eerste en laatste voorstel over.¹⁷⁶ Het is opmerkelijk dat deze vernieuwingen werden voorgesteld nadat De Schoesetter het college had verlaten. Blijkbaar kon deze zich niet vinden in dergelijke veranderingen. Zo weigerde hij ook na aanvankelijke medewerking te hebben verleend verdere assistentie bij zang oefeningen om te komen tot een verbeterde gemeentezang.¹⁷⁷

4.12. Overige activiteiten

*Mijn portefeullen leveren genoeg uit.*¹⁷⁸

Behalve werkzaamheden die min of meer rechtstreeks voortvloeiden uit zijn predikantschap, ontplooi de Van Iperen nog meer activiteiten. Hij besteedde veel tijd aan het Zeeuwsch Genootschap en de Hollandsche Maatschappij. Hij bezocht ledenvergaderingen en schreef verhandelingen.¹⁷⁹ Toen het pas opgerichte Zeeuwsche Genootschap een titelplaat moest hebben voor de Verhandelingen die zouden verschijnen, diende Van Iperen een voorstel in bij de commissie die de toegestuurde schetsen zou beoordelen.¹⁸⁰ Wegens tijdgebrek kon Van Iperen geen tekening vervaardigen en daarom gaf hij slechts een beschrijving.

Een deftige dame in witte zijde gekleed zou de Waarheid moeten symboliseren. Ze zit in een armstoel aan een tafel met daarop de Bijbel. Met haar rechterhand stelt ze een telescoop om over zee te kijken. Een postbode komt aanlopen en uit zijn valies biedt hij de vrouw citers, octanten, gedenkpenningen en brieven aan. Achter de vrouw bevindt zich een bibliotheek met bovenin een nis met het wapen van Vlissingen en eventueel het wapen van Oranje. Terzijde, in het verschiet, is Vlissingen met de zee en enkele schepen te zien. Boven de zee vliegt een faam. Ten

175 ZA, Gemeente Veere, inv. 225, relatieven tot de acta, 6 jan. 1776.

176 ZA, Gemeente Veere, inv. 44, notulen 6 jan 1776.

177 Zie hoofdstuk 8.

178 ZA, KZGW, inv. 60, J. van Iperen aan het genootschap, 9 jan 1772.

179 Zie hoofdstuk 12.

180 ZA, KZGW, inv. 3, notulen 28 december 1768.

slotte bevinden zich op de voorgrond enkele boeken met geometrische figuren, landkaarten, insecten en een astronomische bol. Tegen deze bol rust achteloos het bekende boek van Pieter de la Rue: *Geletterd Zeeland*.¹⁸¹

Anderhalve week later stuurde hij opnieuw een brief om te vertellen dat hij vergeten had dat er ook nog een spiegelmicroscop op de tafel moest staan en deed hij de suggestie dat op het valies van de postbode als devies zou kunnen prijken: *nova et utilia*. Hij schreef tevens dat wanneer zijn ontwerp gekozen zou worden, hij bereid was een toepasselijk versje te dichten.¹⁸²

Uit deze beschrijving blijkt zijn instelling: aan de ene kant had hij een open blik, hij stond open voor wat nieuw en nuttig was. Wetenschap, gesymboliseerd in telescoop en microscop en andere instrumenten namen een belangrijke plaats in. Maar de Bijbel als bron van openbaring lag prominent op tafel. Zo is zijn ingediend ontwerp tevens een symbool van zijn attitude: enerzijds open voor wetenschap en tijdgeest, anderzijds blijft het vertrekpunt het christelijk geloof dat stoelt op de Schrift als Openbaringsbron.

Zijn moeite was overigens tevergeefs. De vergadering van directeuren namen een ontwerp aan van H. Nieuwenhuizen. Opvallend is de gelijkenis met het voorstel van Van Iperen. Ook hier is een vrouw te zien met een Bijbel. Deze ligt echter op haar schoot. Als achtergrond is eveneens de rede van Vlissingen te zien en zijn de wapens van Zeeland, Vlissingen en Oranje, alsmede een afbeelding prins aanwezig.¹⁸³

De overeenkomst tussen beide ontwerpen is wellicht gelegen in het feit dat op de titelprent van de verhandelingen van de Hollandsche Maatschappij ook een vrouw prijkte. Een versje hoefde Van Iperen evenmin te schrijven; die eer viel commissielid Jan Jacob Brahé ten deel.¹⁸⁴ Van Iperens spreuk werd evenmin overgenomen. De reden laat zich raden: het Genootschap had reeds een devies: *non sordent in undis*.¹⁸⁵

Verder gaf Van Iperen oren en ogen goed de kost. Wanneer hij bootslui hoorde gewagen van een bijzonder zeegedrocht op zee of opgetogen Veerse vissers op de kade hoorde vertellen over een reuzenschildpad schreef hij daar opstelletjes over en diende die in bij de Hollandsche Maatschappij of het Zeeuwsch Genootschap.¹⁸⁶ Tijdens de rundveepest van 1771 zocht hij de zieke dieren op en probeerde op fysicotheologische wijze te zoeken naar een middel om de ziekte te bestrijden.¹⁸⁷

Ook maakte hij zich verdienstelijk door een gedeelte te vertalen van de *Night-thoughts* van Edward Young (1683-1765). Young was een Engelse dichter en gees-

181 ZA, KZGW, inv. 59, ongedateerd stuk; inv. 58, J. van Iperen aan het genootschap, 6 januari 1769.

182 ZA, KZGW, inv. 58, J. van Iperen aan het genootschap, 17 jan. 1769.

183 ZA, KZGW, inv. 3, notulen 25 januari 1769.

184 ZA, KZGW, inv. 3, notulen 25 januari 1769.

185 ZA, KZGW, inv. 3, notulen 21 jan 1768.

186 Zie hoofdstuk 14.

187 Zie hoofdstuk 15.

telijke die in de jaren 1742-1745 een omvangrijk dichtstuk geschreven had, verdeeld in negen 'nachten'. Verschillende sterfgevallen in zijn familiekring hadden hem geïnspireerd om dit werk te schrijven.¹⁸⁸ In de jaren zestig van de achttiende eeuw was er grote belangstelling voor mortuaire literatuur.¹⁸⁹ Maar Van Iperen vertaalde het werk in het kader van de apologetiek. Onder invloed van deïsme en atheïsme werden gedachten aan de dood steeds meer gezien als bangmakerij door de kerk, terwijl verlichte mensen het ideaal propageerden van een leven in het hier en nu. De kerk zag in de overdenking van de dood een krachtig wapen tegen het opkomend ongeloof.¹⁹⁰ Young was een van belangrijkste toonaangevende dichters van de graf-literatuur.¹⁹¹

Van Iperen die de eerste *Nachtgedachten* vertaalde, hoopte dan ook dat zijn pennenvrucht nuttig zou zijn voor 'de zegepraal van de goddelijke openbaring en hemelse wijsbegeerte boven de eigenwijsheid van de ongelovigen'. Want deze eigenwijsheid kwam volgens hem op als 'Egyptische kikvorsen uit de modderpoelen van de onkunde, en vervulden alles met hun ellendig geschreeuw'.¹⁹² Deze pennenvrucht van Van Iperen werd zeer lovend besproken in de *Boekzaal der geleerde wereld*:

Wy twyffelen ook niet of deze beryminge van den heer VAN IPEREN in welke de poetische luim van Doctor YOUNG ongemeen wel getroffen is zal ook de goedkeuringe van alle kundige beoordeelaars wegdragen.¹⁹³

In de lijn van de apologetiek hield hij zich ook bezig met de exegese van het Hooglied. Dit Bijbelboek was mikpunt van spot geworden, onder andere door Voltaire. Van Iperen wilde het Bijbelboek in bescherming nemen. Hij probeerde het boek inzichtelijk te maken door het te verklaren aan de hand van tal van reisbeschrijvingen. De gebruiken die in dergelijke reisbeschrijvingen aan de orde kwamen achtte hij geschikt om moeilijke passages uit het Hooglied te kunnen ophelderen. Zijn uitlegkundige gedachten gaf hij weer in een fictieve briefwisseling die in twee delen verscheen in het jaar 1776 onder de titel *Brieven over het Hooglied*.¹⁹⁴

188 A.M. Kollewijn, *Aanleiding tot de beoefening van de nieuwere letterkunde* (3^e druk, Schoonhoven 1872) 92-93.

189 Buijnsters, *Wolff & Deken*, 55.

190 P. J. Buijnsters, *Tussen twee werelden. Rhijnvis Feith als dichter van het graf* (Assen 1963) 50, 51.

191 Buijnsters, *Tussen twee werelden*, 55.

192 Josua van Iperen, *Klaagzangen of nagtgedagten van den eerwaardigen Eduard Young, over de verhevenste wysbegeerte en godsdienstige waarheden, in vry Nederduitsch nagezongen* (Middelburg 1767) voorrede, ongepagineerd.

193 *BZ* (1772) 695.

194 Zie hoofdstuk 10.

4.13. Vreugde en verdriet

*O welk eene wrede vervolginge! Myne hairen ryzen te berge! – Myn zoon Isaak, Myn Zoon! Ach! Elk weet, wat ik zeggen wil, en waar ik my altoos over bejammere – Eindelyk God nam hem weg!*¹⁹⁵

Verschillende malen maakte Van Iperen per brief aan Jona Willem te Water, die zelf kinderloos was, melding van de geboorte van een kind en vroeg hij zijn vriend of deze deelgenoot wilde zijn in zijn geluk.¹⁹⁶ Maar behalve vreugde kende Van Iperen ook verdriet. In de 'dodenlijsten' van Veere worden verschillende sterfgevallen van zijn kinderen vermeld. Wellicht ging het om zuigelingensterfte.¹⁹⁷ In zijn autobiografie meldde hij dat hij elf kinderen had gekregen, waarvan slechts een meisje en drie zonen in leven waren gebleven. Later werd er nog een zoon geboren.¹⁹⁸

Behalve zeer jonge kinderen heeft hij ook een oudere zoon verloren: Izak. De jongen bezocht de Franse School van Melchior Steury. Hij was bepaald geen lieverdje. Steury zag zich genooddaakt om Izak te straffen vanwege zijn baldadigheid op straat. Van Iperen was hier niet van gecharmeerd en haalde Izak van school, zodat Steury hem niet zijn welverdiende straf kon geven. Uiteraard was dit niet naar de zin van de schoolmeester en curatoren. Men besloot een reeds aan Izak toegedachte prijs niet aan hem uit te reiken. Tevens nam men het besluit dat een leerling, die om dergelijke redenen van school was gehaald, niet opnieuw kon worden toegelaten. Daarvoor was speciale toestemming nodig van de curatoren.¹⁹⁹

Wat er met Izak is voorgevallen is niet bekend, maar wel blijkt dat hij is overleden na gewelddadigheden. Van Iperen probeerde, zoals hij zei, in navolging van zijn Heiland vergeving te schenken aan wie hem dit had aangedaan, 'en schuive een gordyn voor al dat akelige'.²⁰⁰ Er is een kleine aanwijzing dat Izak misschien bij een opstootje tijdens de kermis is overleden. Toen Van Iperen namelijk later namens de kerkenraad bij het stadsbestuur ongeregelde heden rond de kermis moest aanklaarten, gaf hij aan daarvoor geen vrijmoedigheid te hebben en verzocht hij van deze taak ontslagen te worden. De kerkenraad honoreerde zijn verzoek. Wellicht hield Van Iperens gebrek aan vrijmoedigheid verband met wat er met zijn zoon Izak was gebeurd.²⁰¹

Hoewel Van Iperen het traktement van een stadspredikant genoot, klaagde hij er over dat hij het financieel niet gemakkelijk had. Het ging hem aan het hart dat hij zijn zoons niet het onderwijs kon geven dat hij noodzakelijk achtte voor een goede toekomst.

195 Van Iperen, *Afscheid*, 67.

196 ZB, HS. 2057, J. van Iperen aan J.W. te Water, 12 mei 1770; ZB, HS. 2018, J. van Iperen aan J.W. te Water, 1 december 1777.

197 ZA, Weeskamer Veere, inv. 125; 20 juli en 23 november 1770; 13 december 1772.

198 Van Iperen, *Afscheid*, 71-72.

199 ZA, Gemeente Veere, inv. 218, juni 1768.

200 Van Iperen, *Afscheid*, 67.

201 ZA, Hervormde gemeente Veere, inv. 16, notulen vergadering 31(!) juni 1769.

[...] zag ik, na overrekeninge myner bekrompene inkomsten, geen kans, om mynen vier zoonen dat onderwijs te doen genieten, 't welk hen, met mannelyke bekwaamheden voorzien, 't eeniger tyd in gelukkige omstandigheden brengen kon.²⁰²

4.14. Sebaldus Nothanker

*Lees doch, bidde ik u, de historie van Sebaldus Nothanker.*²⁰³

Met veel interesse las Van Iperen in 1776 de roman *Het leven en de gevoelens van Sebaldus Nothanker*. Deze Duitse roman, geschreven door de verlichte Berlijnse uitgever Christoph Friedrich Nicolai (1733-1811), werd in het Nederlands vertaald door de bekende remonstrantse hoogleraar Abraham Arent van der Meersch (1720-1792). Hij vertaalde de roman niet alleen, maar paste hem ook aan de Nederlandse situatie aan. Nicolai wilde met zijn boek laten zien dat de Republiek toleranter was dan vele landen in Europa. Maar Van der Meersch probeerde aan te tonen dat de Republiek in werkelijkheid helemaal niet zo tolerant was als gedacht.²⁰⁴

De roman gaat over de avonturen van Sebaldus Nothanker, een Duitse geestelijke. Hij verkondigde eenvoudige evangelische waarheden, maar werd door de orthodoxen zo tegengewerkt dat hij moest vertrekken. Voor de Nederlandse kust leed hij schipbreuk en vond onderdak bij de lutherse predikant te Alkmaar, een beminnelijk en tolerant mens. De Republiek bleek echter niet het paradijs te zijn en daar kwam hij spoedig achter toen hij een betrekking kreeg als huisleraar van een gemengd religieus gezin te Rotterdam. De ouders waren gereformeerd en luthers en de kinderen kregen verschillende geloofsopvoedingen.

Al spoedig ontstonden er problemen omdat zowel de lutherse als gereformeerde predikant zich ermee gingen bemoeien. Sebaldus Nothanker onderwees de kinderen in de klassieke literatuur, zoals Xenophons *Gedenkwaardigheden van Socrates*. De lutherse predikant Ter Breidelen was aanvankelijk tevreden, maar de gereformeerde proponent Puistma was jaloers omdat het onderwijs van Sebaldus Nothanker meer aansloeg dan het zijne. Daarom haalde hij er zijn mentor, de gereformeerde predikant Dwangbuizen, bij. In een noot merkte Van der Meersch op dat de deugden der heidenen niet erg hoog werden aangeslagen in Rotterdam, hoewel Hofstede toen nog niet had bewezen dat men heidenen op lichtvaardige gronden had zalig geprezen. Hiermee refereerde Van der Meersch op sarcastische wijze aan het aandeel van de

202 Van Iperen, *Afscheid*, 71-72.

203 ZB, HS. 2056, J. van Iperen aan J.W. te Water, 14 juni 1776.

204 K. Ter Laan, *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid* (2^e druk, Den Haag-Jakarta 1952) 342; S. Vuyk, *Uitdovende Verlichting. Remonstranten als deftige vaderlanders (1800-1860)* (Amsterdam 1998) 9-12.

Rotterdamse predikant Petrus Hofstede (1716-1803) in de zogenaamde Socratische oorlog.²⁰⁵

Wat was namelijk het geval? Een tiental jaren daarvoor, in 1767, had Franse auteur Jean François Marmontel (1723-1799) zijn roman *Bélisaire* het licht laten zien. De *Bélisaire* was vernoemd naar de oost-romeinse veldheer Belisarius die in de zesde eeuw na Christus leefde. In de roman gaat het niet zozeer om de historische lotgevallen van deze veldheer, maar deze historische figuur wordt gebruikt om het begrip verdraagzaamheid aan de orde te stellen. Een werkwijze die in de achttiende eeuw niet ongewoon was.

Marmontel vertelde het verhaal van zijn Belisarius, die gevangen was genomen vanwege beschuldiging van hoogverraad, maar uiteindelijk toch in vrijheid werd gesteld. Voor hij in vrijheid werd gesteld, werden wel zijn ogen uitgestoken. Een niet onbelangrijk motief: de blinde ziet de dingen beter en scherper. Ten diepste is hij de werkelijk verlichte. Op weg naar huis ontmoet de blinde veldheer Tiberius, de toekomstige keizer, die gecharmeerd raakt van de oude blinde man. Hij vertelt aan de huidige keizer, Justinianus wie hij heeft ontmoet. De keizer wil graag zijn oude veldheer ontmoeten, nu hij heeft vernomen dat deze totaal geen rancune tegen hem koestert. Hij doet zich voor als de sceptische vader van Tiberius en zo ontspint zich een gesprek dat uiteindelijk op de godsdienst en het hiernamaals uitloopt. Belisarius gelooft dat hij eens met alle brave lieden in de hemel zal zijn. Op de vraag van Tiberius waar de bozen zullen blijven, antwoordt Belisarius dat die niet in de hemel zullen zijn. Maar hij verklaart wel te geloven dat hij in de hemel keizer Justinianus weer zal ontmoeten die dan blij zal zijn dat zijn vroegere veldheer het gezichtsvermogen weer terug heeft. Keizer Justinianus is zeer ontroerd wanneer hij dit hoort. Wanneer hij zijn emoties weer de baas is vraagt hij aan de blinde Belisarius of deze inderdaad gelooft dat er heidenen in de hemel zullen komen. Belisarius antwoordt bevestigend.

Het was vooral dit element in de roman dat voor opschudding zorgde, zowel in Frankrijk als ook in de Republiek. De Rotterdamse predikant Petrus Hofstede klom in de pen en schreef een werk getiteld: *De Belisarius van den heer Marmontel beoordeeld en de kwade zeden der vermaardste heidenen aangetoond ten bewyze hoe onbedagtsaam men dezelve om hunne deugdszaamheid verhemeld heeft*. Nadat Hofstede uitvoerig Marmontels literaire kwaliteiten geprezen heeft en Marmontel theologisch geduid heeft als een 'pelagiaans naturalist' gaat hij in op het hoofdstuk over het hiernamaals en legt hij allerlei deugdzame heidenen langs de meetlat om ze te beoordelen, waarbij hij bepaald niet vleiend oordeelt over Socrates.

Een pamflettenstroom was het gevolg die de geschiedenis inging als de *Socratische oorlog*. Het geschil liep zo hoog op dat de Staten ingrepen en verboden hierover nog te publiceren.²⁰⁶ Dit verbod omzeilde Van der Meersch door de roman *Sebaldu*

205 Vuyk, *Uitdovende Verlichting*, 9-12.

206 Ernestine van der Wall, *Socrates in de hemel? Een achttiende-eeuwse polemiek over deugd, verdraagzaamheid en de vaderlandse kerk* (Hilversum 2000) 12-36; Ernestine van der Wall, 'Voltaire,

Nothanker te vertalen, die dezelfde thematiek van verdraagzaamheid aansnijdt en het is uitgerekend deze roman die Van Iperen zijn vriend Jona Willem te Water aanraadde om te lezen. En dat was niet zonder reden.²⁰⁷

Er zijn namelijk opvallende parallellen tussen de situatie waarin Sebaldus Notanker verkeerde en die van Van Iperen en Te Water. Ook zij werden door orthodoxen tegengewerkt. Zowel Te Water als Van Iperen waren voorstander van de nieuwe psalmberijming, de nieuwe zingtrant en tolerantie. Op Walcheren werd het nieuwe psalmgezag en tolerantie een bron van onrust. Te Westkapelle bijvoorbeeld peinsde een zekere Ysbrand Leinse Borggraaf er niet over om zich aan te passen aan de nieuwe zingtrant. Hij bleef de psalmen zingen zoals hij altijd had gedaan en verstoorde daarmee de eredienst. Toen hij op last van het stadsbestuur verbannen werd, schaarden verschillende boeren zich achter hem. Tegelijkertijd deed zich in Vlissingen een andere kwestie voor. Daar kwamen mensen in opstand tegen het besluit van het stadsbestuur om voor de rooms-katholieke gelovigen een kerk te bouwen. Te Water was een voorstander van de kerkbouw voor de rooms-katholieken. Deze tolerantie werd hem niet in dank afgenomen. De Walcherse boeren die zich achter Ysbrand Leinse Borggraaf hadden geschaard, steunden ook de opstand in Vlissingen tegen deze vorm van tolerantie. Evenals bij Van Iperen meed men zijn kerkdiensten.²⁰⁸

De situatie in Veere was voor Van Iperen om meerdere redenen verre van aangenaam. Hij ergerde zich aan het feit dat men bleef vasthouden aan dweperij en onkunde. Verbitterd sprak hij over ‘verdorven opvattingen’. Ook baarde het hem zorg dat hij onvoldoende financiële middelen had om zijn kinderen goed onderwijs te kunnen geven. Tenslotte werd hij ook verdacht van onrechtzinnigheid.²⁰⁹ Zo zat hij vaak mistroostig in zijn studeerkamer.

Toen ik alle die omstandigheden, met nedrig opzien tot God, in de stille eenzaamheid, meestal op mijn boekvertrek, overwoog, maakte ik er dit mistroostig besluit uit op, en ik hield het voor eenen goddelijken wenk, dat ik, voor deze myne Veersche Gemeynthe, langer van geen merkelijken dienst kon zijn, omdat myne conscientie my verbood, dat ik mij naar haaren verdorven smaak zou schikken...²¹⁰

Marmontel en de campagne tegen religieus fanatisme’, in: Van der Wall en Wessels (ed.), *Een veelzijdige verstandhouding*, 179-196.

207 ZB, HS. 2056 J. van Iperen aan J.W. te Water, 14 juni 1776; Vuyk, *Uitdovende Verlichting*, 9-12; Van der Wall, *Socrates in de hemel?*, 53.

208 Jack de Mooij, ‘De vrijheid en godsdienst in Vlissingen. Strijd om de bouw van een rooms-katholieke kerk’, in: Van der Wall en Wessels (ed.), *Een veelzijdige verstandhouding*, 227-238; De Mooij, *Jona Willem te Water*, 61-79.

209 Van Iperen, *Afscheid*, 6; zie ook de volgende paragraaf over zijn bevestiging door ds Campmeyer.

210 Van Iperen, *Afscheid*, 73.

Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij weg wilde uit Veere. Aanvankelijk deden zijn vrienden pogingen om hem een beroep naar elders te bezorgen, zoals naar 's-Hertogenbosch en Dordrecht. Maar dit mislukte. Volgens zijn vriend Te Water was dit mede te wijten aan het feit dat hij geen redenaarstalent had en de hoorders niet wist te boeien.²¹¹ In deze tijd was de mobiliteit van predikanten weer toegenomen, maar blijkbaar zat het er voor Van Iperen niet in.²¹²

Toen er geen beroep kwam naar een andere gemeente uit het vaderland, besloot Van Iperen predikant te worden in Batavia. Een dergelijke benoeming liep via de bewindhebbers van de VOC. Voor iedere bemoeienis met de kerk van Indië moest men toestemming hebben van de bewindhebbers. Voor het uitzenden van predikanten en krankbezoekers was toestemming van de bewindhebbers nodig. De bewindhebbers benoemden predikanten en krankbezoekers en stuurden deze vervolgens door naar de classis om hen te examineren. De bewindhebbers hielden zich aan het oordeel van de classis.²¹³

Voor een stadspredikant in de Republiek was dit een hoogst ongebruikelijke beslissing. De classicale commissie voor de Indische Kerkzaken zag er zelfs een bewijs van Gods almacht in: 'de grote Albestierder heeft getoont hoe hij de harten weet te neigen'.²¹⁴

Batavia was halverwege de jaren zeventig van de achttiende eeuw een vervallen en voor een groot deel verlaten stad. Het inwonertal was teruggelopen tot twaalf duizend, terwijl de stad rond 1730 nog vijfentwintigduizend inwoners telde.²¹⁵ De uittocht uit de stad werd veroorzaakt door malaria, toen nog een mysterieuze ziekte die de bevolking teisterde en veel slachtoffers maakte. Men nam aan dat deze ziekte werd veroorzaakt door het klimaat. Men sprak daarom over het 'ongezonde Batavia'. Pas later zou men achterhalen dat de malariamug de oorzaak was van de hevige en vaak dodelijke koorts.²¹⁶

Herhaaldelijk klaagde de kerkenraad van Batavia over gebrek aan goede predikanten bij de classis Walcheren, die namens de Gereformeerde Kerk belast was met de zorg over de gemeente in Batavia. De classis schreef in 1780 als antwoord dat er voorlopig nog geen eind zou komen aan deze situatie. Als reden werd aangevoerd dat er weinig proponenten waren, waardoor begaafde afgestudeerden snel een standplaats kregen in het vaderland en Batavia daardoor buiten beeld bleef.²¹⁷

211 ZB, HS. 3020.

212 Van Rooden, *Religieuze regimes*, 59.

213 C.W.Th. van Boetzelaer van Dubbeldam, *De gereformeerde kerken in Nederland en de zending in Oost-Indië: in de dagen der Oost-Indische Compagnie* (Utrecht 1906) 52, 117.

214 ZA, Classis Walcheren, inv. 70, notulen 12 november 1778.

215 P.H. van der Brug, *Malaria en Malaise. De VOC in Batavia in de achttiende eeuw* (Amsterdam 1994) 143.

216 Van der Brug, *Malaria en Malaise*, 71, 72.

217 ZA, Classis Walcheren, inv. 70, 11 mei 1780. Zie over deze commissie Ad Res Indicas ook hoofdstuk 7.

Tegen deze achtergrond was de beslissing van Van Iperen een zeer merkwaardige stap. Er zijn echter verschillende factoren die hem tot deze keuze hebben gebracht. Hij was in contact gekomen met de in Middelburg woonachtige Sibrandus Columba die predikant geweest was te Amboina en Batavia.²¹⁸ Tijdens hun ontmoetingen las Columba voor uit zijn ‘oordeelkundige aanmerkingen’ waardoor Van Iperen een beter inzicht kreeg in Indië.²¹⁹

Ook was Van Iperen lid van de classicale commissie ad res Indicas. Deze commissie had de zorg voor Indische kerkzaken, door correspondentie te voeren met de Indische kerken. Er kwamen brieven binnen, onder andere geschreven door de kerkenraad van Batavia, waarin het nijpend te kort aan predikanten aan de orde werd gesteld.

Het gebrek aan arbeiders in des heren oogst is hier zeer groot, vier onzer waarde medebroeders zijn in het stof des doods gezonken, een vijfde vertrekt met een der schepen naar het vaderland. Wij verwagten van uw hoog eerw vlijd, ijver en liefde te onswaard, een spoedige bijstand daaromtrent en vervulling van de opene plaatzen, de noodzakelijkheid van het welke wij de hoog eerwaarde niet behoeven onder het oog te brengen.²²⁰

Verder behoorde het tot de taak van de commissie om benoemingen door de VOC kerkordelijke status te verlenen. Van Iperen was tijdens zijn zittingsperiode getuige van een dergelijke benoeming.²²¹

Uiteindelijk gaf in 1775 een prijsuitreiking aan Petrus Hofstede de doorslag. De Hollandsche Maatschappij had in 1773 een prijsvraag uitgeschreven hoe men het Evangelie het beste ingang kon laten vinden in de overzeese gebieden.²²² Van Iperen was aanwezig bij de uitreiking van de gouden eremedaille. De ervaring die hij toen opdeed werd de directe aanleiding tot een beslissende stap in zijn overwegingen. Tijdens het luisteren naar de bekroonde verhandeling kwam het hem voor dat deze zaak niet alleen maar met ‘de penne en met fraaije woorden en ijdele klanken’ behandeld diende te worden.

Hier wordt eene loopbaane geopend zeide ik bij mijzelven, voor de beste, voor de kundigste leeraars onzer nederlandschen kerke. (...) Myn borst begon warm

218 C.A.L. van Troostenburg de Bruyn, *Biographisch woordenboek van Oost-Indische predikanten* (Nijmegen 1893) 100-101; Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen* I, 131.

219 Van Iperen, *Afscheid*, 75-76.

220 ZA, Classis Walcheren, inv. 70, 16 oktober 1775.

221 ZA, Classis Walcheren, inv. 67, notulen 29 juli 1776.

222 Van Iperen, *Afscheid*, 73. De prijsvraag luidde: ‘Welke zijn de beste middelen om de waare en zuivere leer van het Evangelie onder de bewooners der Colonien van den Staat meer te bevestigen en in die landstreeken voor te planten?’; zie *De Maandelykse Nederlandsche Mercurius* (Amsterdam 1774) 219.

te worden, ik kreeg een trek, eene zucht tot eene diergelijke onderneeminge, en hoe langer ik er aan dacht, hoe sterker die begeerte ontvlamde.²²³

Uiteraard is niet na te gaan of Van Iperen daadwerkelijk deze ervaring heeft gehad of dat hij deze prijsuitreiking naderhand heeft aangegrepen om er zijn vertrek mee aannemelijk te maken. In ieder geval heeft hij de wens gekoesterd dat Batavia hem mogelijkheden zou bieden om daar als een soort hoogleraar te kunnen werken. Te Batavia was rond 1745 een seminarie gevestigd onder leiding van gouverneur-generaal Van Imhoff. Dit seminarie zou voorbereiden op een studie aan een universiteit in het vaderland. De opleiding was echter geen lang leven beschoren, na tien jaar hield het op te bestaan en bracht slechts een student voort die daadwerkelijk predikant is geworden. In 1774 kwam het seminarie opnieuw onder de aandacht naar aanleiding van de zojuist genoemde prijsvraag.²²⁴

Van Iperen koesterde de wens dat dit seminarie zou worden hersteld en hij daar als ‘opperhoofd’ zou zetelen. Hoewel Hofstede hem afraadde naar Batavia te gaan en hem adviseerde een beroep naar Colombo te overwegen om het daar bestaande seminarie te leiden, bleef Van Iperen bij zijn wens om predikant van Batavia te worden.²²⁵

Op 7 april 1777 werd hij door de kamer Zeeland van de VOC benoemd tot predikant van Batavia.²²⁶ Pas het jaar daarop werd zijn benoeming behandeld door de classicale commissie voor de Indische kerkzaken.²²⁷ Volgens hem was dit te wijten aan gebrek aan bootsvolk. Deze maanden van wachten duurden lang voor hem, maar achteraf zag hij er de hand van God in. Hij kreeg de tijd om zijn ‘bezigheden en verplichtingen’, zowel van huishoudelijke als letterkundige aard, af te ronden.²²⁸

Onder deze verplichtingen behoorde het veilen van zijn boeken en het aanstellen van gemachtigden. Al had men als predikant samen met officieren en andere heren van hoge rang meer ruimte dan bootslui, toch kon men slechts weinig bagage meenemen.²²⁹ En zo verscheen op 19 februari 1778 in *De Middelburgsche courant* een advertentie dat op 24 februari in de woning van Josua van Iperen een ‘een extra fraaije verzameling van boeken in allerhande talen en wetenschappen, meest gebonden en wel geconditioneerd’ geveild zou worden. De gratis catalogus was overal bij boekverkopers te verkrijgen.²³⁰

223 Van Iperen, *Afscheid*, 73-75.

224 Boetzelaer van Dubbeldam, *De gereformeerde kerken in Nederland en de zending*, 172-173.

225 ZB, HS. 3020.

226 ZA, Classis Walcheren, inv. 67, notulen 26 februari 1778.

227 ZA, Classis Walcheren, inv. 67, notulen 26 februari 1778.

228 Van Iperen, *Intree-rede*, 48, 49.

229 Herman Ketting jr., *Leven, werk en rebellie aan boord van Oost-Indiëvaarders (1595-±1650)* (Amsterdam 2002) 82-86.

230 *Mc*, 19 februari 1778.

Van Iperen zond Te Water twaalf exemplaren van zijn catalogus toe om aan kennissen uit te delen.²³¹ De boekverkoper die hij had aangezocht om een en ander te behartigen was de uit Middelburg afkomstige Cornelis Marinus van de Graaf.²³² Van Iperen had hem niet al te hoog staan. Zo schreef hij aan Te Water dat hij weinig vertrouwen in 'onzen boekworm' had.²³³ Dat hij toch zijn boeken door hem liet veilen, werd hoogstwaarschijnlijk ingegeven door het feit dat hij onvoldoende middelen bezat om dit door iemand anders te laten verzorgen. Dikwijls werden boeken namelijk niet geveild in een particuliere woning, maar in een openbaar gebouw. Het feit dat Van Iperen de veiling liet plaatsvinden in zijn eigen woning, laat zien dat hij geen geld wilde of kon uitgeven aan het huren van een zaal.²³⁴

Verder machtigde hij de Middelburgse notaris Steven Marcus van der Heijden Sinclair en de apotheker Jacobus Kluyter om zijn zaken na zijn vertrek te behartigen.²³⁵ Of de keuze voor Van der Heijden Sinclair een gelukkige is geweest, valt te betwijfelen. Want toen Sinclair na de dood van Van Iperen en diens vrouw de zaak voor zijn minderjarige kinderen moest afhandelen, liet hij het afweten en weigerde hij in actie te komen. Er was zelfs een ernstige schrobbering voor nodig om hem aan het werk te krijgen en de zaak naar behoren af te wikkelen.²³⁶

Op 4 juni 1778 werd Van Iperen in de classicale vergadering bevestigd als predikant van Batavia. De bevestigingsdienst geschiedde door zijn collega Campmeyer, die preekte over 1 Kor 3: 10, 'Na de genade Gods, die my gegeven is, hebbe ik, als een wys bouwmeester, een fundament gelegd, en een ander bouwt daarop. Maar een iegelijk ziet toe, hoe hy daarop bouwt.' Campmeyer stelde in zijn preek dat Apollos, die in dit gedeelte genoemd wordt, een welsprekend filosoof moet zijn geweest die scheuringen in de gemeente van Korinthe veroorzaakte. Tot groot ongenoegen van Van Iperen opperden verschillende mensen toen dat Campmeyer hier op Van Iperen zelf doelde. Hij was immers een filosoof! In een voetnoot bij zijn *Vaartwel aan de classis* weersprak Van Iperen dit en verzekerde dat dit in het geheel niet de bedoeling van Campmeyer was. 'Integendeel, Zyn Eerw werd ten vollen van allerhande onrechtzinnigheid zuiver geschouwen'.²³⁷

231 ZB, HS. 2055.

232 ZA, Gemeente Veere, inv. 921.

233 ZB, HS. 2055.

234 Zie diverse advertenties in de *De Middelburgsche courant*.

235 ZB, HS. 0103.

236 ZA, Weeskamer Veere, inv. 10, notulen 8 september 1784; inv. 11 notulen 26 januari 1787, notulen 26 oktober 1787. Er is sprake van een zgn. 'insinuatie'. 'Insinueren' is ambtelijk bij exploit iets vorderen. Zie: A. Beets en J.A.N. Knuttel, *Woordenboek der Nederlandsche Taal* VI ('s Gravenhage 1912) 1911.

237 Van Iperen, *Afscheid*, 6; ZA, Classis Walcheren, inv. 16, notulen 4 juni 1778.

4.15. Afscheidspreek

*O ja! Myne vrienden, hier eindige ik myn Evangelisch onderwijs voor eeuwig, by deeze Gemeinte (...) O Veerenaars! Hier staake, hier besluite ik myne Uitlegkundige en Godgeleerde Lessen. Hier legge ik op de statigste wijze mynen Herderstaf neder.*²³⁸

Op 14 juni 1778 nam Van Iperen afscheid van Veere.²³⁹ Volgens hem was de Grote Kerk nog nooit zo vol geweest als toen.²⁴⁰ In *De Middelburgsche courant* van 20 juni werd een gematigder toon aangeslagen. Men sprak van een ‘aanzienelyk aantal toehoorders’.²⁴¹ De afscheidspreek gebruikte hij vooral om duidelijk te maken dat de keuze voor een bestaan in Batavia niet minderwaardig was. Dit kwam reeds tot uitdrukking in zijn tekstkeuze: Hand 16: 9 en 10. Hierin wordt gesproken over Paulus, die in een visioen een Macedonische man ziet staan die hem vraagt naar de Romeinse kolonie te komen.

By het hooren afleezen van mynen Text zullen de meeste myner Toehoorders (...) reeds begonnen zyn met denzelven op mynen zonderlinge omstandigheden en kort op handen zynde vertrek naar Indië toe te passen.²⁴²

Van Iperen was zich er van bewust, dat een directe toepassing van deze tekst op zijn situatie te kort door de bocht was.²⁴³ Daarom gaf hij eerst een uitvoerige exegese van het Bijbelgedeelte.²⁴⁴ Maar vervolgens paste hij het gedeelte toch op zijn situatie toe. Zoals Paulus niet de eerste de beste was, maar een van de voortreffelijkste apostelen, die toch vertrok naar een kolonie, zo kon men ook in de Oost- en West-Indische koloniën geen halfgeleerde, onzinnige en onstichtelijke van zeden gebruiken.

Neen! Geliefden: geene onervarene, geene brekebeenen, geene uilen, welke hier in het Vaderland het hoofd stooten, behoeven het meer te wagen om naar Indien om als in ballingschap te gaan, en aldaar bevorderaars en beschermers aan te treffen.²⁴⁵

Hier stelde Van Iperen de situatie veel rooskleuriger voor dan zij in werkelijkheid was. In het begin was men veel kritischer geweest bij het benoemen van predikanten. In later tijd werden er ook voorgangers uitgezonden die men in de Republiek

238 Van Iperen, *Afscheid*, 58.

239 Van Iperen, *Afscheid*, 23.

240 Van Iperen, *Afscheid*, 101.

241 *Mc*, 20 juni 1778.

242 Van Iperen, *Afscheid*, 27.

243 Van Iperen, *Afscheid*, 28.

244 Van Iperen, *Afscheid*, 28-58.

245 Van Iperen, *Afscheid*, 80.

liever kwijt dan rijk was.²⁴⁶ Van Iperen wilde duidelijk maken dat hij zonder enige blaam ging vertrekken naar Oost-Indië. Vandaar ook dat hij het 'loffelyk getuig-schrift' dat hij van de classis had ontvangen liet afdrukken bij zijn afscheidspreek.²⁴⁷ Misschien heeft hij gedacht aan zijn vroegere collega Stenhuis, die gedwongen werd om naar Batavia te vertrekken en na zijn repatriëring bedelbrieven naar verschillende classes stuurde.²⁴⁸ In zijn preek stelde hij daarom de vraag waarom een ervaren predikant, met lange staat van dienst naar de Oost zou willen vertrekken.²⁴⁹ Hij noemde de situatie zoals die lange tijd is geweest:

't Is een schande, men moet 'er over bloozen, en schaamrood worden, indien men slechts de helft gelooven mag, van hetgeen, doorgaans, den Krankbezoekers op de schepen, en de predikanten in de Indien voormaals wierd ten laste gelegd.²⁵⁰

Maar volgens hem waren de tijden veranderd en was nu de reden gelegen in het feit dat men in de Oost geen genoeg meer nam met willekeurige personen.²⁵¹ Een wel bijzondere interpretatie, gezien de 'bedelbrieven' van de kerkenraad van Batavia en de antwoorden daarop van de classis Walcheren. Met nadruk betoogde Van Iperen dat de Macedonische man uit Handelingen niemand minder dan Paulus verzocht om te komen helpen. Fijntjes wees hij erop dat Paulus op zijn beurt de 'uitmuntenden Silas', de 'voortreffelyken Timotheus' en 'onze Lukas' uitkoos om hem te vergezellen.²⁵² 'Onzinnigen' kon men niet gebruiken in de Oost- en West-Indische Koloniën, want daar zou de eer van God niet mee gediend zijn.²⁵³ Dergelijke zendelingen waren volgens hem een aanfluiting voor Turken, barbaren en 'menschenvreters'.²⁵⁴

Ook beantwoordde hij de vraag waarom hij naar het ongezonde Batavia ging en niet naar gebieden met een gezonder klimaat, zoals de Kaap, Colombo of de Bengalen.²⁵⁵ Van Iperen schilderde Batavia als een bruisende stad af, het middelpunt en de hoofdzetel van de Nederlandse volksplantingen, met Bataafse, Nederduitse, Portugese, Maleise gemeenten.²⁵⁶ Het was in zijn voorstelling de stad waar veel gebeuren moest en ook daarin zag hij een parallel met Paulus: 'Kortom, gelyke redenen, als waarom Paulus, Silas en Timotheus Philippi, de hoofdstad van het

246 Boetzelaer van Dubbeldam, *De gereformeerde kerken in Nederland en de zending*, 114-115.

247 Van Iperen, *Afscheid*, 14-19.

248 Leune, *Lillo en Liefkenshoek* IIc, 387-400.

249 Van Iperen, *Afscheid*, 77.

250 Van Iperen, *Afscheid*, 77.

251 Van Iperen, *Afscheid*, 79.

252 Van Iperen, *Afscheid*, 80.

253 Van Iperen, *Afscheid*, 80.

254 Van Iperen, *Afscheid*, 80-81.

255 Van Iperen, *Afscheid*, 81.

256 Van Iperen, *Afscheid*, 82.

noordergedeelte van Macedonie, een romeinsche Colonie, verkoozen.²⁵⁷ Hij schaarde zichzelf dus in goed gezelschap en hoopte dat later duidelijk zou worden dat de Voorzienigheid hem naar Batavia had geroepen.²⁵⁸

Hij liet het ook niet na om het stadsbestuur een veeg uit de pan te geven. Het lijkt op een revanche. Hij was niet vergeten wat er was voorgevallen tussen de kerkenraad en de magistraat.

In een vry Gemeenebest in deeze vrye Kerkgemeente zocht men eenen dwang, eene onderwerpinge in te voeren, die naar lage slaverny zou hebben moeten gelyken, indien men 'er zich, op een ene zedige wyze niet tegen verzet had.²⁵⁹

Als predikant met opvoedingsidealen kon hij het evenmin nalaten om erop te wijzen dat er nog maar weinig vorderingen in Veere te bespeuren waren. Onkunde en 'dwepend bijgeloof' waren in zijn ogen dan wel afgenomen, maar van echte wetenschap, godsvrucht en betere levenswandel bespeurde hij nog niet zoveel. Maar hij wilde daar zijn gehoor niet meer mee vermoeien, 'myn taak is afgeweeven'.²⁶⁰

Op emotionele wijze nam hij afscheid. Hij beloofde voor de gemeente te blijven bidden, en vroeg wederkerig om de voorbede van de gemeente. De grote afstand tussen Veere en Batavia kon voor de christelijke gemeente geen verhindering zijn.²⁶¹ Ook vroeg hij de gemeente goed te zijn voor zijn kinderen, voor zichzelf vroeg hij niets meer.

Myne jaren klimmen, nooit zie ik U wederom, myne vrienden, nooit zie ik U wederom – ik heb niets meer te zeggen, de moed schiet my vol.²⁶²

De kerkdienst werd afgesloten met speciale zang. Van Iperen waardeerde dit zeer, want hij sprak van 'voortreffelyk Vocaal Musijk van onze eerste Bazen in de Zangkunde'.²⁶³ Bij deze 'bazen' zullen wij waarschijnlijk moeten denken aan de medewerkers van de zangoefeningen om de gemeentezang te verbeteren. Soms zongen zij daarbij ook meerstemmige muziek psalmen of de nieuwe muziek van Lootens en liederen van Schutte en Lodenstein. Bij Van Iperens afscheid hebben zij wellicht opnieuw uit dit repertoire geput.²⁶⁴

Na de dienst kwamen de 'aanzienelykste der Toehoorders' bij hem thuis langs om afscheid te nemen. Vooral de kinderen werden hartelijk toegesproken. Van Iperen genoot van deze aandacht, het waren 'verrukkelyke ogenblikken' die men

257 Van Iperen, *Afscheid*, 82.

258 Van Iperen, *Afscheid*, 83.

259 Van Iperen, *Afscheid*, 68.

260 Van Iperen, *Afscheid*, 96.

261 Van Iperen, *Afscheid*, 97-98.

262 Van Iperen, *Afscheid*, 99.

263 Van Iperen, *Afscheid*, 101.

264 Zie hoofdstuk 8.

‘gaarne zou willen kopen’.²⁶⁵ Behalve verrukkelijke ogenblikken waren er ook zijn geldzorgen. Hij zag zich genoodzaakt een lening aan te gaan van ruim 800 Vlaamse ponden bij Jacob Clement, een verder onbekend persoon.²⁶⁶ En verder had hij zijn huis ver onder de koopprijs moeten verkopen.²⁶⁷ Al met al blijkt dat Van Iperens financiële positie door onopgehelderde oorzaken zeer nijpend was en een niet te verwaarlozen factor is geweest bij zijn besluit om te vertrekken naar de Oost.

4.16. Conclusie

Het twaalfjarig verblijf in Veere was voor Van Iperen veelbelovend begonnen, maar al spoedig kreeg hij teleurstellende ervaringen te verwerken. Zijn ‘evangelische’ wijze van preken sloeg niet aan en ook zijn fysicotheologische uitweidingen werden niet gewaardeerd. Hoogtepunt tijdens zijn Veerse jaren als predikant was dat hij door de Staten van Zeeland werd afgevaardigd om met acht andere predikanten uit de verschillende provincies van de Republiek te komen tot een verbeterde psalmberijming.

Verder beleefde hij veel vreugde aan nevenactiviteiten zoals het werkzaam zijn voor het Zeeuwsch Genootschap. Zijn exegetische arbeid zette hij voort met het schrijven van onder meer een tweedelig uitlegkundig werk van het Bijbelboek Hooglied, dat hij probeerde te verdedigen tegen de spot van lieden als Voltaire. Zijn apologetische insteek bleek ook uit het vertalen van een gedeelte van Youngs *Night-thoughts*.

Zich niet gewaardeerd te weten door zijn gemeenteleden, nijpend geldgebrek en het uitblijven van een beroep naar elders leidden ertoe dat hij zijn aandacht verlegde naar het buitenland. Hij nam een beroep aan naar de gemeente van Batavia.

²⁶⁵ Van Iperen, *Afscheid*, 101-102.

²⁶⁶ ZA, Weeskamer Veere, inv. 274.

²⁶⁷ ZA, Rekenkamer D, inv. 69571; inv. 69471.